

ДРАМСКА БАШТИНА

Мита Димитријевић

ОЛИВЕРА

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Ку
на
Ср

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Одговорни уредник

Миодраг Ђукић, директор

Главни уредник

Александар Милосављевић

Уредник едиције и приређивач

Олга Марковић

Ликовно решење

Ново Чогурић

Коректор

Олга Марковић

Штампа

ГРАФООФСЕТ

Светозара Милетића 15
21208 Сремска Каменица

Тираж:

500 примерака

Мита Димитријевић

ОЛИВЕРА

ПЕСМА У ПЕТ КЊИГА
ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ

Београд, 1998.

Љбомом Величанству

Краљици Драги

своје дело посвећује

Писац

Мита Димитријевић

ЛИЦА

Деспот Стефан Лазаревић

Кнез Богоје Соколић

Милош Соколић, унук његов

Бајазит – Муња, султан турски

Турехан–бег
Хусејин–бег

} евнуси

Саид–паша

Кизлар–ага

Тамерлан, кан татарски

Амур–бег
Ал–Тогрул

} војводе татарске

Чахдија

Оливера – Милева, Лазарева кћи

Књегиња Милица, њена мати

Јелена, њена дадилга

Севдија

Зехра
Зерема

} одалиске из султанова харема

Српска властела, турски великодостојници, војници,
одалиске и Татари.
Догађа се 1392 – 1402. године.

ПРВА КЊИГА

У Крушевцу, сјајна дворана деспота Стефана; на зидовима слике светаца. Деспот Стефан држи у левој руци писмо; крај њега Књегиња Милица.

СТЕФАН

На већу, мајко, чу ли страشان збор,
јунаци српски тако л' зборе сад?
Зар писмо ово, црни овај глас
из бистра ока сузу не оте?
Јуначке камо снажне деснице,
са бедра оштар да потргне мач,
па да мачева звука, окршај
црнога писма чита садржај.
Зар тако брзо гавран угаси
грактањем тупим сав јуначки плам?
Па сад извија гласом промуклим
злураде душе своје жељице:
јунака дичних тражи тисућу
да са њим, бију бојак обесни,
а уз то, мајко, блага голема,
врх блага нашу милу сестрицу...
И на то ћуте српски витези,
климају главом само одговор,

и у корама ћути српски мач,
пуста га рђа оковала свег,
кô што им срце немоћ спутала.

МИЛИЦА

Стишај се, сине. Разлог паметан
праведне срџбе нек угуши јек.
Султан је моћан, моћан као џин,
ћуд ли му захте, зубма крвавим
као кошуту слабу, нејаку,
нашу ће земљу растргнути сву,
светиње наше у прах срушити,
а народ слаби ланцем оковат,
његов ће јаук певање му бит,
и земља наша заплакаће сва,
а са сузама крв ће потећи,
народ ће клети господара свог.
А та је клетва, мајко, страхотна:
она ће вечност преживети, знај,
души нам неће дати нигде мир,
кроз пакô ће нас вечно гонити.
Кад жртву иште народа нам спас,
тад срце ћути, разум говори.

СТЕФАН

Зар и ти, мајко, гуком голуб'њим
гаврану црном гучеш умилно?

МИЛИЦА

Ал, сине, тај је гавран најдубље
у срце моје канџе зарео.
Он ми је најпре чело прокљувô,
и тупим кљуном мозак исисô,
а сад из груди срце откида.
Срце ме боли, цвили душа сва,
а ја јаукнут не смем никако!...
Не кори, сине, своје матере,
гаврану црном што гуче умилно;

ај, да је у нас сивих орлова,
гаврана црног ми би растргли,
ал' 'вако гучи гуком голуб'њим.
докле орлићу крила ојача.

СТЕФАН

Ал тај ће гавран младом орлу твом
зарана оштре канџе ишчупат,
па ће га алком за кљуун мекани
привезат после у гнезду свракину,
и место клика орла поносна
кречаће он кџ сврака шарена.
О мајко, мајко, не збори тако ти,
грешан је разум кад срце погази.

МИЛИЦА

Кад бол бескрајни у срце зарије,
у страшном болу срце јаукне,
кроз мозак када крвџа проструји,
и гневом кад се мисли протару; –
тад брза речџа мудрост обори,
и место ума срце говори.
Ал када разлог дахом студеним
расхлади мисли што гнев породи,
тада се с ока скида скрамиџа,
будућност онда видиш далеку. –
Утишај, сине, свога бола јек,
праведне срџбе ти угаси плам,
и будним оком земљом погледај:
немоћан народ и ми немоћни,
срушеној слави већ ископан гроб,
а на умору самртника тог
у мртво срце изрод проклети
погане нокте подло забада.
Бранковић Вук се с Угром здружио,
да те с престола вргне очева;
уз њега стоји кџ крај пакла враг
Белоцркванин, Зојић Никола,

и са њим друга српска властела
 издајство којој душу отрова.
 А тамо султан, силни Бајазит,
 који кô муња на крили победе
 с мачем у руци сав свет облеће.
 Па пази мудро, суди паметно:
 може ли сламка море савладат,
 када таласи сињом пучином
 у дивљем гневу борбу подигну.
 А наша земља од сламке слабија,
 немоћан народ а моћна неслога
 која мотиком у паклу скованом
 ископа први на Косову гроб;
 и сада иста црна неслога
 кроз народ јури кô плам вијугав.
 О тешко земљи, тешко народу,
 снага нам слаба – шака пепела,
 а султан снажан – јато громава:
 па може л' неко с громом ратоват?
 Саđ суди мудро, слушај разлог црн,
 и не дај да га срџба савлада.

СТЕФАН

Не збори тако, Богом те заклињем,
 студена реч ми крила покрха,
 сурва ме с мравом у прах ништавни,
 и мрав се смеје мојој немоћи.
 Па зар је, мајко, ово орлић твој?
 Камо му снаге да црну неправду
 кô тиче мало кликћућ растргне,
 па да узлети међ беле облаке
 гаврану црну да отуд пркоси.
 Над црном судбом младог орлића
 да л' има кога да заплаче?
 Кад срце плане у грудма орловским,
 зашуште слаба крила лептирска,
 срце би хтело небу високом,
 а крила мека поврх земљице.

МИЛИЦА

Не стоји лепо души млађаној,
да још сад тоне у очај старачки,
Кад нам над главом јади загрме,
поносна лика треба слушати
ватреног грома игру страхотну;
кад облак мине, небо плаветно
опет се на нас смеши дивотно.
Па за то, сине, мудро расуђуј;
онај што мисли о добру народном
не сме подлећи гневу срдитом;
у гневу свака реч је безумна,
а свако дело злочин страхотни.
А тешко њему, тешко народу,
када му очај душу заледи:
око му мутно ништа не види,
помрачен разум ништа не схвата,
и земља јури стрмоглавце сва
у понор страшни с тужним јауком.

СТЕФАН

Да, мудро збориш, мајко премила,
и смрт би вечни прекинула пут
докле говору не докончаш крај;
ал мене боли кад ти слушам реч.

МИЛИЦА

Опрезно, мудро о свем расуђуј;
кад народ плаче заман срца ту,
спас ли му тражи да срце раздереш,
без сузе једне срце раздери;
хоће ли гуја што прети народу
у твоје оку заситити жеђ,
подај јој око нек ти попије
само да бедни народ остави. --
У тешком јаду што писмо донесе
ти мислиш срце моје не пуца;
ај кад бих тугу моју бацила

на раме густој шуми столетној,
 црна би шума срушила се сва.
 А ја још стојим хладна као кам,
 а ја још стојим нема као кам.

II

МИЛЕВА, ЈЕЛЕНА И ПРЕЂАШЊИ

МИЛЕВА

О мајко, брате, не видех давно вас, *(прилази им)*,
 жељна сам да ме ваш дах милује,
 и слатке речи да с вама прозборим.
 Нешто ми душа данас весела,
 па ведро, срећна пева радосно.

СТЕФАН

Последња то је песма лабуда.

МИЛЕВА

Ја не знам како пева лабуд бео;
 ал' знем да песмом оглашава смрт,
 а ја сад певам што се родих тек,
 осећам добро младост веселу,
 кô да сам немоћ, очај несрећни
 отресла с душе кô прах с руха свог.
 У души расте нешто велико,
 осећам како листа, пупоља,
 рекла бих с бором ружа грли се.
(спази писмо) Одакле писмо, какав збори глас?
 ко га по белом посла голубу?

СТЕФАН

Није га голуб под крилом донео,
 црни га гласник из пакла донесе,
 пакленим гаром писô га је бес,
 а слово свако помрачава свес',

и речца свака клинац усијан
што ми их врази на дар послаше,
да срце младо за ребра прикујем.

МИЛЕВА

Па ко га писа, реци ти,
садржај страшан од мене не криј,
ја имам снаге да га слушам, знај,
читај га брате, ил да читам дај.

СТЕФАН

(развија писмо)

Хартијо бела, је л' ти тежак јад?
Паклене речи да л' те сажиху?
Умеш ли зборит? – Збори мени ти,
у тузи мојој буд' ми плачидруг.

МИЛЕВА

Ко плаче, брате, није човек то,
плакање личи деци слабачкој.

СТЕФАН

(чита)

„Господар силни, султан Бајазит
ког Алах посла с неба високог,
да бди над земљом име славећ му;
кога победа на крилима ватреним
по свету носи газећ неверне;
коме Мухамед сабљу дарова,
са сабљом светом непробојни штит;
султан Бајазит, ком се поклања
Исток и Запад, Север и Југ,
осмехом топлим на рају сироту
у овом писму смеши с' милосно.
Српска му верност срце освоји,
и раји својој даје турску реч,
да ће је чуват од зла свакога,
а за то тражи малу накнаду:
хиљаду војске у рату свакоме,

годишње тол'ко исто дуката,
(дршће му глас) а да јој већу милост укаже,
 за харем тражи....
(сузе га загуше, згужва писмо и баци)

МИЛЕВА

(дохвати писмо, наставља)
 „За харем тражи непобедник тај
 ....Милеву дивну.... голубицу ту....
 што тигра може кò јагње питомо
 успават својим гуком слађаним,
 лепоту њену сав свет разноси,
 а уму бистром старци с' клањају.
 Султан Бајазит дичан, поносан,
 што кò јабуку држи цео свет,
 пред ноге пада таквој лепоти.
 Господар силни, султан Бајазит,
 од раје сужне, роба својега,
 Милеву тражи на свом престолу.
(застане узбуђена и гледа у све троје)

СТЕФАН

Не читај даље, изгубићеш свест!

МИЛЕВА

(наставља)
 „Ако ли раја не чује заповест,
 Безумље ако јогунасто породи,
 посланик неба, непобедник тај,
 доћи ће с војском у тазбину сам,
 а место свирке и песме сватовске
 раја ће плакат под сабљом крвавом;
 весели свати попалиће све,
 тазбину своју ланцем дароват,
 а место двора, црну тамницу,
 а ту хурију, дивну Милеву,
 жива ли буде сам ће је одвести,
 мртва ли буде срце ће ишчупат,

са срцем очи и косу свилену". –
На ово мало беле хартије
паклене ћуди сву већ изли жуч,
дубоко море мого б' отроват,
камо ли неће три срца сирота.
Ај, страшно гуче овај голуб црни!

СТЕФАН

О, кад би голуб кроз пакџ пролетџ,
на бела крила нагарио плам,
а меко грло загушио дим,
ни овде не би био тако црн.

МИЛИЦА

Што место тебе камен студени
овоме свету нисам родила,
ил' што те није болест пакосна
богињом црном нагарила лик,
па после да ти око сјајно
нашара злобно белином крвавом,
па да задршћем кад те погледам, –
о много лакши био би ми јад.

МИЛЕВА

Не куни, мајко, своје чедо ти:
од писма црног клетва ј' страшнија....
Па нашто сузе, јаук слабачки?
Поносна лика мене погледај.
Судбина страшна над главом невином
обесне ћуди већ изрече суд;
ал' душа мирна, ведра, весела,
осећам како пева поносно,
кџ да је орџ на крила вргнуо,
па је са њоме небу узлетџ.
Ја збиља рекох у души млађаној
листа, пупоља нешто велико,
нешто бескрајно, моћно као див,
а то ми не да главе оборит.

Зар очај тако душу заледи?
зар с лица мога сунце не сија?
није л' вам топло на тој светлости?...
Кô ланце када сужањ растргне
па своме дому јури слободан,
и руке шири да срећан загрли
оца и матер, брата, сестрицу,
сироту жену, слабу дечицу:
и ја бих тако народ напаћен
на моме младом срцу грејала,
па још да могу сав големи јад
с његових плећа врћи на моја,
о, веруј, мајко, веруј, брате ти,
клонула не бих под тим теретом.

МИЛИЦА

Гле, женска глава мушки говори!
Устан', Лазаре, устан'те витези,
што вас у боју покри вечни мрак,
чујте шта збори други Обилић!
Кô да је с мачем угледала свет,
а са оклопом дивна рођена.

МИЛЕВА

Поносно тако кликни, мајчице,
не кукај, брате, живу сестрицу,
свечано рухо на се баците,
владике нека поју молитве,
кандило нек се свецу ужеже,
свевишњем Богу да се помолим,
на дару овом да му захвалим,
што ми на плећа врже милосно
спасења крст за народ напаћен.
Певајте сада песме сватовске,
плетите венац младој невести,
ал' на цвет суза да вам не кане,
јер свака суза биће проклетство.

III

БАЈАЗИТ, ТУРЕХАН–БЕГ И ОДАЛИСКЕ

У величанственој раскоши седе одалиске. Евнух Турехан–бег стоји крај врата. Чује се врло тиха, заносна песма.

БАЈАЗИТ

Виде л' јој лице, виде л' око то,
што муњу може летом задржат?
Чу ли јој гласак, како збори рец',
да л' гуче као голуб невини?
Је л' збиља мудра, ко што збори свет?
Је л' лепа, дивна, красна, поносна?...
Па реци, реци, шта си умукò...
За зубе језик ако ј' прикован,
из вилица ћу зубе ишчупат,
само да језик данас откујем...
Ил' ћутиш сад, да речи прибереш,
достојно рухо њеној лепоти.
Но збори, збори речи какве год,
свака ће сјајем на њој заблистат.

ТУРЕХАН–БЕГ

Може ли слепац, кад му први пут
с очију тмину сунце разгони,
може ли причат одмах часа тог:
како је лепо небо плаветно,
како је сјајна зора румена,
како је дивно цвеће шарено? –
Не може, веруј, господару мој,
бескрајан вид му језик онеми;
а кад ми око сав свет разгледа,
речца му слаба муца клецајућ.

БАЈАЗИТ

Но, муцај и ти, муцај макар што,

ја ћу разумет испрекидан збор, –
речи не треба, само мисо дај.

ТУРЕХАН–БЕГ

Лепа је, дивна, господару мој,
паметна ума нисам слушо збор,
но када твоје писмо предасмо,
видох је само на молитви тек:
пред њиним свецем гори кандило,
она склопљених руку шапуће
побожне душе свету молитву;
зенице сјајне небу подигла,
у њима блиста чежња бескрајна. –
Кад би је видо Мухамед сам,
неверном Богу с њом би с' молио!

БАЈАЗИТ

Па тако, тако причи реци крај,
свака ти речца на ђул мирише. –
Је ли се дуго Богу молила?

ТУРЕХАН–БЕГ

Толико дуго да би свевишњи
све своје даре на њу излио.
А када смерно сврши молитву,
игуману старом руку целива,
и после дуго зборила с њим,
слушала тихо старачку му реч,
ал' на мах око плану сјајано,
лице јој бело румен облила,
ко када зора небо пољуби,
о, веруј, веруј, господару мој,
смерни и тихи онај анђо леп
као лавица плану поносна.

БАЈАЗИТ

(диге се са седишта и поче ходати)
О, како време отеже корак свој...

Ти рече да су свати пошли већ,
а још их нема. Зар тако далек пут?
Данас ће доћи, каза л' мени ти?
Алах ће дати да се испуни
твога пророштва најмилији глас.

(Чује се труба, оглашава долазак сватова; из даљине се чује музика полако, а затим све јаче, јаче.)

То труба својим писком тананим
души ми носи најмилију вест.
Кад би писнуло срце одговор,
ништавни твој би, трубо, био звук!
(прилази прозору)

Све ближе, ближе... чујем свечан крок,
а пред сватима језде витези,
у сјајним токам', српска властела,
султану своме носе диван дар.
Капије златне шир'те сватима,
кадифу стер'те мојој невести,
и по кадифи бисер сјајани,
најмоћнија на свету царица,
кб сунце нека данас заблиста.

IV

Отварају се велика харемска врата, улазе Кизлар-ага и Саид-паша и стају с обе стране врата, за њима се ређају турски великодостојници, одалиске су већ набациле на лице густе фереџе, музика се са свим јако чује а деспот Стефан уводи Милеву, за њима ступају дадилџа Јелена и стара српска властела.

МИЛЕВА, СТЕФАН, ЈЕЛЕНА, КИЗЛАР-АГА, САИД-ПАША,
ТУРСКИ ВЕЛИКОДОСТОЈНИЦИ, СРПСКА ВЛАСТЕЛА

СТЕФАН

Султану своме народ покоран
искрене душе шиље поздрав свој,
с поздравом жеље, с жељам' молитве.

БАЈАЗИТ

Покорној раји њихов господар
милосно враћа топли поздрав.

СТЕФАН

На писмо твоје посланик ти већ
верности наше донђ пристанак,
од кама тврдог тврђа нам је реч.

БАЈАЗИТ

А верност султан поштовати зна,
народу верном биће верни брат.

СТЕФАН

(предаје султану Милеву)

Радостан народ још јаче кличе сад,
што покрај крила моћног султана
седеће од сад сестра мила ми
а мог народа узданица сва.
И мајка наша, књегинја Милица
искрене душе шиље благослов,
са вама срећа нека корача,
и нек вас штити заједнички Бог,
са Богом Христос, с Христом Мухамед.

БАЈАЗИТ

Народу верном и мајци Милице,
у срећи својој шаљем топлу реч,
да ћу им моћни бити заштитник.
Дрзне л' се какав непријатељ худ,
да у држави помуте вам мир,
нек зна проклетник, штит ћу бити ја
А чедо ваше, голубицу ту,
чуваћу као очну зеницу,
срце јој моје подглавље ће бит,
она нека ми учи оштар мач,
како да казним ваше душмане.
(окрене се Кизлар-аги и Саид-паши)

А сада чуј ме, Кизлар–аго ти,
одведи свате у сјајне дворане,
господства нашег распите им сјај,
у сјају нека свати пирују.

(Излазе напред Кизлар–ага, за њим сватови и најзад турски великодостојници; деспот Стефан и Турехан–бег остају).

СТЕФАН

(прилази Милеви)

Мајка те мила иконом дарова,
иконом златном божје матере,
а ја ти дајем овај златни крст,
с Косова тужног Владета војвода
с мртвог је оца за мене скинуо;
ал' ти га носи у земљи туђинској,
он нек ти буде од мрамора храм, –
па кад ти туга срце испуни, *(засузе му очи)*
искажи терет крсту злаћаном.

МИЛЕВА

Хвала ти, хвала, мили брате мој,
хвала на сузи што крст окваси,
у њој је цео народ заплакô, –
а за ту сузу ја ћу живети,
и њој на жртву срце принети.
(обеси крстић о врат)

*Стеван одлази тужно, Милева га до врата прати и
гледа за њим.*

Да дивне душе, красног јунака!
Кô да му вила још у пеленам'
благосиљући ижљубила лик.
Како је јадан срце оковô,
кроз оков нигде да не букне плам,
плам што му срце младо изгоре.
(обраћа се Бајазиту)
Султане моћни, прости сестрици,

што јој за братом поглед жалостив
низ сјајне мало оде степене.

БАЈАЗИТ

(прихвати је за руку)

Ако за братом оде поглед твој,
ту оста срце, чујем откуцај. –
Фереџе с лица диж'те царице,
сунце је дошло, ево, измеђ вас,
а сунце гони испред себе мрак...
Султанко моја, кћери царева,
јуначко срце ти ми уграби,
још кад те око није видело;
песме те наше уз сааз¹ певаху,
лепота твоја с песмом крилатом
харемом као муња пролете,
а муња с треском срушила је гром
у срце моје давно, давно већ.
О, кад би чула те песме дивотне,
како ти маштом чеда харемска
чаробним рухом окитише стас:
место очију звезде скидоше,
од ноћи црну косу отеше,
јутарњом росом окупаше сву,
а рујном зором утрше ти лик,
од дуге сјајне круну сковаше,
и млечни пут са неба скинуше,
по њему да ти гази ножица...
О кад би чула дивне песме те,
више би себе миловала, знај.
Запевајте јој, дивне султанке,
може л' у песми кô у зрцалу
познати себе дивни анђô тај.
(Музика са тихом чежњом прати песму)

ПЕСМА ХАРЕМСКА

Процватило гонџе² мило
 учио га булбул³ зборит,
 сехером⁴ је росу пило,
 а кад акшам⁵ тихо пада,
 севдахли⁶ се јасмин јада:
 Оливера, ашик бен'м...⁷
 Оф..., аман јараби!⁸

БАЈАЗИТ

Чули како те песма крстила?
 Оливера – име најслађе,
 а с тим именом живљах дуго ја,
 дању га чујем с ветарцем лахори,
 ноћу га шапће на ухо ми сан.
 Оливера!... дивотно име то
 кò сен је ишло за сликом чаробном
 у машти што је створи врела крв.

ПЕСМА ХАРЕМСКА

Смилова се гонџе мало,
 напоји га ђулсом⁹ слатким,
 крај јасмина сву ноћ спало,
 а кад зора скиде пече¹⁰
 издишући јасмин рече:
 Оливера, татли ђозум¹¹...

---

2 пупољак

3 славуј

4 зором

5 вече

6 љубавник

7 драго моје

8 о, Боже мој

9 водица од руже

10 вео којим буле крију лице

11 слатко око моје

Оф... унутма бени!...¹²

БАЈАЗИТ

Сиромах јасмин, ког песма опева,
у загрљају врелом издахну,
а ружин пупољ у нежном севдаћу
да ли заплака над мртвим јасмином?
Ај, те би сузе платиле цео век,
мртав би јасмин огрлици ту
од смрти ото с дахом последњим.
Оливера, у песми харемској
познаде л' себе, познаде л' јасмина? –
Од мене јасмин беше срећнији,
са срцем језик не даде му Бог,
иначе језик ишчупо би слаб,
што проклет муца кад срце говори.
И ја бих воло да сам сада нем,
па да без речи ко јасмин издахнем.

ОЛИВЕРА

(за себе)

Бајазите! – што си Бајазит баш?
што ниси Осман, Зариф, други ко?
Сиромах да си рибар убоги,
с тобом да вучем мрежу продрту,
срцу би моме лакше било тад.

БАЈАЗИТ

Шта хтеде рећи, збори слободно,
на врелој усни издахну ти реч.
Прозбор' је, душо, ја ћу ј' слушати,
ма тешка била ко стена студена
која би срце у прах срушила...
На црну земљу што паде поглед твој,
што ти задрхта рука снежана, –
да л' презаш од мог лика гаравог? –

---

¹² не заборави ме

Кажи ми, душо, да лик изгребем,
румена крвца да га облије.
Но, збори, збори, шта хтеде рећи ти,
не бој се мене, ни мача оштра мог,
пред тобом би се истопио мач...
Ти ћутиш, ал' ти слушама душе збор,
из срца младог појури ти реч,
па се на усни с дахом изгуби,
али на лицу мисџ остане,
кџ кам кад падне у морску пучину,
а колотови се нижу врх воде. –
Ја добро знам ко сам, шта сам ја,
кол'ко ти зла починих народу;
ал' судба можда у игри обесној
хтеде нада мнома тај изрећи суд.
Да, ја ти оца, оца погубих,
ал' да га могу жива наћи сад,
црну би земљу ноктим' ископџ,
од смрти да га вечно отргнем.
Ал' друго тражи, друго тражи што:
на мачу срце да ти извадим,
овог би часа с врха оштрога
крај твојих ногу пало издишућ;
хоћеш ли робља из црне тамнице,
ил' сјајну круну да дам Стефану?...

ОЛИВЕРА

(једва се уздржавајући)

Ко каже да је ово гавран црн?
Зар гавран тако гуче умилно? –
Слађи му гук но белом голубу,
а срце, срце невиније још...
Души му не би сметџ гарав лик, –
(Бајазиту) још само, само да ниси Бајазит?...

БАЈАЗИТ

Зови ме друкше, другим именом,
кад ти га мрзиш, ја га мрзим већ.

О, да је само сјајна одећа,
та скин'о бих га да га раздерем,
и да је ногом мрско изгазим,
сву прошлост с њом да згази заборав.

ОЛИВЕРА

О, оче мој!

БАЈАЗИТ

Не збори више о милом оцу твом,
његово име помрачиће свест.
Утари сузу, продужи сладак збор,
јер време злобно јури страхотно,
па све се бојим, све се бојим ја,
да ми не отме тебе са собом.
Боље нека ми оку отме вид,
мишљењу нека отргне бистар суд,
а само тебе нек ми остави.

ОЛИВЕРА

(за себе)

О, Боже, Боже!...

Је л' збиља ово Бајазит онај црн,
за чију смрт се мољах Богу ја,
а мрак призивах, покров вечити,
јуначку славу да му покрије.
О није, не, други ј' Бајазит то,
њега је пуста машта створила,
а тежак бол му дао гадан лик,
са гадним ликом душу гаднију.
А погле сад, – племенит диван див!...
Је л' збиља, ово непобедник тај,
кога победа кличућ проноси,
а с мачем му се побратила смрт? –
Бајазит!... Да... А страшно име то
помени само усред царава,
међу њих ко да с неба паде гром,
на црну земљу срушиће се сви. –

О Боже мој, је л' свето разум још?
Мутнога ума није л' ово збор?
Зар злотвор наш, злотвор оца мог,
зар славе наше гробар највећи,
лукавим збором помути ми ум?
(Бајазиту) Не збори више, султане свемоћни,
студени мук нек срце покрије,
ил' ће ми отац у гробу косовском
открити црну земљу над собом,
па ће проклетство свети мученик
са тешком земљом на ме бацати.

БАЈАЗИТ

Не даље, ћути! Богом те заклињем! (*извади сабљу*)
Не збори више, ево сабље на,
па сабљом оштром свој докончај збор,
ал' знај да ће ми срце јаукнут,
а тај ће јаук заглушити гром,
и то ће клетва бити страшнија,
страшнија но кад мртви проклињу,
страшнија но кад народ проклиње!...
А ко си ти, ко је народ твој?
једно и друго моје сте обоје,
ја тебе волима, с тобом народ твој
више но себе но ова ока два.

ДРУГА КЊИГА

Под свиленим завесама Оливерина ложница; пред иконом богородичином гори кандило. Напољу мрак пред праскозорјем Видова дана. Крај прозора стоји Јелена и гледа на исток.

I ОЛИВЕРА И ЈЕЛЕНА

ЈЕЛЕНА

Још не сме лице румен Видов дан
кроз коиреницу главу промолит,
језа га хвата да му поглед благ
не падне опет на крвав окршај,
на ухо тихо уз ноћ прислања,
да чује штит ли о штит удара.
Косово црно бојем страхотним
заплашило је румен данак тај,
па кад би чуо узвик убојни,
са зорицом би на запад побего. —
Не плаш' се данас, Видов-данче, ти,
слободно лице своје промоли,
да се пред твојим ликом помолим.

ОЛИВЕРА

(у сну)

Не иди, бабо, Богом те заклињем,
чекај да главу скинем с рамена,
на раме да ти бацим крваво.

ЈЕЛЕНА

Шта у сну збори сиротица та?
Црн ли јој санак гребе душицу,
те ништи сад под оштрим ноктима.

ОЛИВЕРА

(у сну)

Па где си, бабо, стани, где си, чуј?
О, куку мени с црне клетве те!

ЈЕЛЕНА

(прилази постељи)

Разгони, кћери, с ока црни мрак,
с мраком ће црна клетва ишчезнут.

ОЛИВЕРА

Ти ли си дајо? Виде л' баба мог
без главе како овуд промину?

ЈЕЛЕНА

То санак злобни као чувида
за маску узе светог кнеза лик;
ал' сад се стишај, сан је прошо већ,
црним се мраком кô сен изгуби.

ОЛИВЕРА

Прошо је сан, ал' дршће срце још,
а страшна слика и страшнији збор
кроз мозак јури, кроз кости и кроз крв.
Но седи, дајо. – Руку ми твоју дај,
па слушај да ти причам страشان сан. –
Тихо и мирно у изби беше тој,

хладно и пусто ко у гробници
кад ветар струји поврх костура.
На једном бабо без главе, крвав сав
клецајућ паде на моју постељу,
рукама хладним загрли ми стас,
у њима мишљах заледи се крв.
Дрхтџ је јадник дуго преда мном,
мучећ се страшно да без језика
паћене душе мисџ изрекне.
Трепти му тело ко лист на води
а крв се хладна пеном обукла,
па се упиње усиљена сва,
из срца речи да избаци две;
ал' тешке речи, стене студене,
таласи слаби крај њих падају.
И на мах клону у том умору,
ко орџ када стрелом погођен
у смртном даху крила опусти,
срце престаде, ко да препуче,
а крвца јурну поврх постеље,
са крвљу хладном паде страшан глас:
„Тешка ми земља где јауче роб!“
Ја чеках јоште да ми прозбори,
да ме прокуне, ил' да благослов;
ал' место збора хладна пада крв,
цедећ се косом квасила ми лик.
Све се утиша, мртво, пусто све,
ал' ветар тихи духну двораном,
па се с олујем з'грли студеним,
и у свом лету баба однеше.
Из гласа дуго за њим виках ја,
дворана празна враћала ми јек...
О дајо, дајо, страшан беше сан.
Без главе, крвав, као очајник,
шта тражи бабо? – одгонени сад?

ЈЕЛЕНА

Снови су, кћери, игра бесвести,
без смисла увек непрекидан збор.

Кад душа спава, црна ноћца бди,
па се прохтело црној баки тој,
с невиним срцем да се поигра.

ОЛИВЕРА

„Кад душа спава, црна ноћца бди“: –
ал' црна ноћца, страшна гласница
о цвећу што ми не збори мирисном,
ил' бајку слатку о царској невести,
или о горској вили поносној
пастиру лепом што срце уграби.
О не, не, дајо, црна ноћца та
моме је бабу показала пут
до моје сјајне царске ложнице.
Можда ме дуго јадник тражио,
ноктима копб црну земљу свуд,
по гробљу труле превртб костуре,
да чедо своје нађе међу њим.
Ај бабо мој!

Ниси се јадник знао досетит,
да твоје чедо живи, дише још,
и својим топлим дахом милује
злотвора твога црне образе.
Ал' злобна ноћца, пакосница та
довела га до моје ложнице,
па стојећ сама пред врати дворане
несрећи нашој смејала се тад.
О, дајо мила, мисб једна још
са страхом мути слабачки ми ум:
да ли ме прокле, не чух, каза л' он?
Да ли се грози свога детета?
О бабо мој, да л' ме проклињеш? –
Прошапћи само кроз мрак клетву ту,
а шапат клетве јак је као гром.

ЈЕЛЕНА

Зар може отац чедо проклињат?
Кад би му дете у гневу обесном

из главе ока ископало два,
 ни онда неби слепац проклињо.
 Зар може отац тебе проклињат?
 О не, не, кћери, свети мученик
 очински ти је доно благослов;
 зар ми не рече, да те загрли, –
 загрљај увек љубави је знак...
 Стишај се, кћери, памти његов збор:
 „Тешка ми земља где јауче роб!”
 А знаш шта хтеде рећи светац тим?

ОЛИВЕРА

Разумех дајо, очајнички глас,
 а тај ће глас ми ветар шапат благ,
 над главом ће ми шумит листак мек,
 с њиме ћу лећи, с њиме боравит ноћ,
 а зором рано будиће ме он. –
 „Тешка му земља где јауче роб!”
 Хвала ти, хвала, на том помену!
 С Косова ћу те пренет, бабо, ја
 тамо где ће ти земља лака бит,
 где нећеш слушат ропског ланца звек,
 где ће ти деца целивати крст,
 захвалан народ клечат пред гробом.

ЈЕЛЕНА

Тад свети кнез, косовски мученик,
 мртав ће штитит сина Стефана,
 о хладну стену гроба његова
 неслога црна копља ће ломити.
 Ал' само мудро говор удеси:
 кроз мудри збор нек цвили сладак гук,
 са слатким гуком нек кане сузица,
 суза ће пасти на срце студено,
 и султан ће се ваљда смиловат.

ОЛИВЕРА

Смиловаће се и без сузице,
 смиловаће се кад ми чује реч. –

Ти, дајо, не знаш ко је султан тај?
Да ли би ико мого вероват,
да се под оним ликом гаравим
скрива срдашце топло, невино?
Да ли би ико мого вероват,
да може поглед из ока сјајног му
за тренут спалит мржњу бескрајну,
а на пепелу црне мржње те
од храма љубав дићи светију.
Ја мишљах да ћу пред њим дрхтата сва
сурове душе слушајућ му збор;
ал' глас му беше нежан, топао, благ.
Јест, султан моћни непобедник тај,
чија победа, слава јуначка
с ватреном муњом утркује трк,
да, султан тај воли народ наш
његова сабља, дајо, штити нас.
Ти ме још питаш да л' ће с' смилеват, –
смиловаће се, јер је милост сав.

ЈЕЛЕНА

Косовски свети мучениче, ти,
почивај мирно санак вечити,
твој штит сад носи кћи ти премила,
о женска бедра припасала мач,
кô верни стражар над народом бди.
(Прилази прозору) Погледај сада, Видовдаче ти,
Оваког виде л' још кад витеза.

ОЛИВЕРА

Да, збиља, дајо, данас је Видов–дан,
и народ држи у тузи великој
борцима дичним подушје покајно. –
У земљи туђој и нас две ћемо
срушеној слави оплкати смрт,
и пред иконом божје матере
припалићемо свеће воштане,
шапат из срца молитве побожне

за покој душе Лазару, Милошу,
Топлици дичном, јуначном Ивану,
Југовићима, старом Богдану,
Орловић Павлу, Бану–Страхињи,
и дичним оним витезима свим
којим Косово црн ископа гроб. –
Похитај сад у сјајне одаје,
спреми кољиво, тамјан мирисни
и са тамјаном свеће воштане,
да им достојно буде подушје.

*(Одлази Јелена, Оливера прилази икони Богородице и,
склопивши руке, моли јој се.)*

О света дево, мајко божија.
не дај да падне на ум заборав,
и мраком скрије гробље косовско,
заглуши звуку ланца ропскога...
О света слико, свештениче мој,
ја немам мајке, да јој кажем бол,
ја немам брата, да се пожалим,
сестрице, да ми тугу ублажи;
но ти ми чуј душе исповест,
па грех ли буде не збори ништа тад,
већ од Илије громовног узми гром,
па с грехом спали грешно тело ми,
а душа нека с врагом другује,
и нек вечно паклом прогони...

О света дево, опростит може л' Бог:
што душа, срце не мрзе више сад
злотвора нашег, убицу оца мог...

Ај, ја га волим, света девице,
душа ми слаба да га мрзим сад.
Вај, куку, куку, то је страхан грех! –
Што ћутиш небо, камо громки трес?
зар се не срдиш на грешницу ти?
Да ли ми, мајко, света девице,
опрашташ грех?...

II

СЕВДИЈА, ОЛИВЕРА

СЕВДИЈА

Богу се моли дивни анђо тај,
а ја и Бога заборавих свог
слатког збора слушајућ му глас.
Ах, давно, давно, – тек се сећам сад, –
мољах се и ја Богу великом,
крај мене отац, мати, сестра, брат,
сад никог немам, нити се сетих кад,
да ли су живи, или мртви већ.
Ја имам само Бајазита свог,
не беше више иза њега свет,
а тужна сад и њега изгубих; –
рекла бих да је на земљи умро свет,
високе горе у прах срушене,
море је можда исушило дно,
сад ми се чини све је мртво, све,
а само живи туга срца мог.
(Приступи тако Оливери)
Како је дивна на молитви тек! –
Чеднији да л' су на небу анђели?
(Клекне поред Оливере)

ОЛИВЕРА

О света дево!

СЕВДИЈА

Мајко божија!...

ОЛИВЕРА

(обазревши се)
Пред мајком божјом ко то цвили још?
Милости њене ко тражи опроштај?
О реци, сестро, ко си, шта си ти?
Да ли си тузи мојој плачидруг?
Које си вере, а Бог ко је твој?

СЕВДИЈА

Бог ми је исти коме се молиш ти,
а његов син – Христос разапет,
Христова мајка – света девица
која нас обе гледа милосно,
и мене воли покрај анђела;
а да сам сама пред њу клекла сад,
прсло би намах ово кандило,
уље би врело спалило ми вид.

ОЛИВЕРА

Па какав грех ти душу оцрни,
кад тако збориш место молитве?

СЕВДИЈА

Душу ми није оцрнио грех,
већ срце црн је породило јад,
а јад би црну помрачио ноћ.

ОЛИВЕРА

Могу ли да ти ја олакшам јад,
утеху топлу могу л' да ти дам?

СЕВДИЈА

Још више можеш него утеху.
Ко зора тмину твоје речи две
из душе могу црн одагнат јад,
а место њега расут топли зрак.
На коленима, ево, молим те,
кунем те, сестро, твојом молитвом,
што млада божјој мајци шапташе.
Речи ли моје, дивна, услишиш
молитву твоју услишио Бог!
Ако ли срушиш у свом поносу
с презривим осмехом моју молитву,
да Бог да црњи срушио те јад,
до неба ти не дошла молитва.

ОЛИВЕРА

Не куни тако. Збори молитву.
Услишићу је, ја ти дајем реч.

СЕВДИЈА

Услишићеш је, ти ми даде реч,
а та ми реч васкрсну мртав свет.

ОЛИВЕРА

Шта тражи тужна сиротица та?
ако јој крила харем оковд,
ја ћу јој скинут тешке окове,
па нек полети завичају свом,
за којим младо срце тугује;
ако јој драган у тамници млад,
са драганом отац, стара мајка, брат,
јунаку младом даћу невесту,
нек иду свати дому певајућ.
(*Окрену се Севдији, пружи јој руку*)
На ноге, сестро, збори жељицу,
с колена нећу да ти слушам збор.

СЕВДИЈА

Хвала ти, хвала на тој милости;
сећај се само: ти ми даде реч.

ОЛИВЕРА

Но збори дакле. Ја ти дадох реч.

СЕВДИЈА

Све ћу ти рећи, што знам рећи још.
Далеко тамо где море бескрајно
милује цветне грчке обале,
где шуми мирта, мирише маслина,
ветар љуљушка с гране лимун жут,
где тихо шапће с кедром кипарис,
а збор им слуша небо плаветно
кроз које Бог се види у рају;

ако си чула Лемнос крај мора,
 знаћеш где први ја угледах дан...
 Плетући венце, по цвећу газећи,
 детињство ту ми прође невино.
 И пасућ стадо по пољу зеленом
 тад прве песме учих певати,
 а с песмом сваком душа ведрија,
 и сваком зором руменији лик.
 Из црног ока поче сипат жар,
 а коса мека расте бујније,
 с косом ко лотос развија се стас,
 тад манух стадо, игре детињске,
 а слушах мора неразумљив хук,
 и с морем почех уздисати ја.

ОЛИВЕРА

А сладак тај је био уздисај,
 то душе младе беше тугопој.

СЕВДИЈА

Једне вечери, сунце легло већ
 под тиха недра мора плаветног,
 ја певах млада уз шум таласа,
 ал' намах једно црно страшило
 преда ме стаде; ја претрнух сва,
 у страху гледах откуд дође он,
 ко да га пакò горе избаци
 са белом пеном из мрачне дубине.
 Дршћућ и плачућ оца призивах,
 брата и матер, – ал' све узаман,
 страшило са мнош у чун ускочи,
 весло му танко сече таласе,
 ја ридах, јецах лице гребући;
 ал' нико, нико да ми чује глас,
 и море ћути, ћути Турчин црн,
 само галеби врх нас покликну,
 летећ уз барку ко бели сватови.
 Срце ми младо туга раздире,

и ја се дигох да море целивам,
са морем вечну да загрлим смрт,
и тек што скочих, за мнош Турчин црн,
па ме за косу руком дограби,
и на барку ме опет извуче,
али за казну ланцем окова.

ОЛИВЕРА

Ја знам већ какав молитви је крај:
у харему ти срце плаче још,
за завичајем душа тугује.

СЕВДИЈА

Но слушај даље, други биће крај;
да ћеш ме спасти, ти ми даде реч,
а та ми реч је нада последња.

ОЛИВЕРА

Па збори даље.

СЕВДИЈА

У харему уђох лијућ сузице,
у сјају овом дуго плаках ја,
ал' с даном сваким суза мање све,
и кроз плач песма некад отме се.
А после суза, кô после кишице
кад младо жито наједри, набуја,
и сок медени налије вिति клас,
тако и тело нали врела крв,
па јако шиба поред ушију
јурећ у мозак да га упали...
Црне ми ноћи, а још црњи дан,
ноћу бар слушам његов сладак гук, –
души је лакше кад је и он ту, –
а дању цвилим, плачем сама ја...
О, кад би знала, Оливера ти,
како је тежак био срца бол,
заједно са мнош плакала би сад.

Мољах се Богу моме, његову:
Мухамеду и Христу распетом,
да ми поклоне срце његово. –
И Бог и Алах, Мухамед, Христос с њим
бонога срца чуше молитву...

ОЛИВЕРА

Продужи даље, не разумем крај,
али све слутим, црн ће бити крај.

СЕВДИЈА

О много црњи него што је ноћ
на крају света што векује већ;
ал' ти ми даде, памти своју реч.
Но чуј ме даље. Моћни Бајазит,
кад цео харем пред њим певаше,
свој светли поглед с царским поносом
на ова ока заустави два.
Од тога доба страсне ноћи, жар,
и живи огањ беше живот наш.
А кад му жеља за славом јуначком
пламеног срца крвцу узбуди,
оштру му сабљу припасујем ја,
пољупцем топлим преклињем му штит
у боју да га штити крвавом.
А кад се с боја враћа прослављен,
оружје баца покрај постеле,
а врх оружја венац победни,
па ми, јуначан страشان прича бој,
пољупцем броји кол'ко витеза
мишицом снажном за смрт привенча.
Ој, како ј' онда био диван, леп,
поносан, моћан, срчан као лав!...
И седам лета прегази живот тај,
а љубав јоште не исуши дно,
време је слабо да дахом старачким
угаси пламен наше љубави.
Ал' дође ти, а с тобом, дивном сад

са снегом духну олуј студени,
те ми угаси дивно огњиште
које за мене у срцу његову
кристалним пламом дивно блисташе...
Што дршћеш, сестро? Памти: даде реч!

ОЛИВЕРА

Под том молитвом већ се сруши реч,
у хладан, ситан строшила се прах.

СЕВДИЈА

А тај ће прах покрити наду ми
што те мољаше с дахом самртним.
Оливера!... последњи чуј јој глас,
још није мртва, саслушај јој реч.
Врати ми, врати Бајазита мог,
врати ми, јер га не волиш као ја.

ОЛИВЕРА

Кад би још знала ти!

СЕВДИЈА

Тако ти вере, тако ти Бога твог,
врати ми натраг страсни живот мој,
јер ја за страсти родих се пламене.
Врати ми натраг господара мог,
врати ми живот, радост, срећу сву.
(падне на колена)
Тако ти Бога, опет те заклињем,
презрењем, злбом, тугом, подсмехом
убиј ту љубав угаси јој плам.

ОЛИВЕРА

А с њом ћу онда и себе убити,
са собом и свој народ несрећни.
(пружа јој руку и диже)
Устани, сестро, устани Севдијо,
не збори више, слаба ми је моћ

бол да ти слушам, камо л' испунит
 пламеног срца страсне пожуде.
 Да је Бајазит само један, чуј,
 за којим моје срце куца сад,
 ја бих јуначки савладала бол,
 па буди срећна, буди срећна с њим;
 ал' знаш ли, мила сестро Севдијо,
 тисућ патника, тисућ бедника још
 од те љубави очекује спас,
 те кад бих сад јој угасила плам,
 страшну клетву у њих ужегла...
 Не збори више, иди, иди сад,
 па срца боног савладај тешки јад;
 ја ћу те волет ко своју сестрицу,
 а народ ће те благосиљат мој.

СЕВДИЈА

Благослов тај ће за ме клетва бит.
 Кад срце у свом болу препукне,
 нашто ми онда благослова тог?
 Реци му, нек ме страшно проклиње,
 само клетва нек ми поврати
 живот и срце, Бајазита мог;
 без њега црн ће живот бити мој,
 дворане сјајне клета тамница.
 Оливера, чуј!... Реци мени ти,
 како ћу јаде стишат бескрајне.

ОЛИВЕРА

Разум нек буде њихов победник.

СЕВДИЈА

Бајазит давно разум окова.

ОЛИВЕРА

А ти савладај јаде бескрајне –
 ко што бих и ја – душом јуначком.

СЕВДИЈА

И њу изгубих већ,
веру и љубав и светиње све
љубећи њега давно изгубих,
сад ништа немам светог под небом, –
с њим је умрла и сва светиња.

ОЛИВЕРА

...Умри и ти!... Да сам на месту твом
ја бих умрла веруј, веруј ми.

СЕВДИЈА

Ти би умрла!... Ти би умрла?...
(за себе) Па умри, умри, умрећеш, Бога ми!...
Љубав ми посла друга победног
који ће јаде савладат бескрајне.
Да, да, умрећеш, умрећеш ти,
погубиће те дична рука та
која ти грли сада вिति стас,
а ја ћу живет после тебе тек,
гроб црни да ти поносно изгазим. (Оливери)
Хвала ти, хвала на савету твом! (одлази)

ОЛИВЕРА

Оде сирота... На лице јој страх
с пакосним смехом разли своју сен –
кд да је самрт пољубила већ.
Јадна Севдијо!... Ја суза имам још
над твојом судбом да заплачем.

III

*Зора, румена светлост продрла у дворану. Предња се
врата нагло отворе; улети Бајазит.*

БАЈАЗИТ, ОЛИВЕРА

БАЈАЗИТ

Ко беше ту, Оливера, рец'?
Чуо сам говор, чуо сам нечиј глас,

и корак нагли, – ко беше, реци, ту?
 Кажи ми да му поздрав однесем,
 поздравила га по мени вечна смрт.
 Ко беше ту у твојој ложници? *(појури вратима)*

ОЛИВЕРА

Не иди, стој, казаћу ти ја.

БАЈАЗИТ

(изашав напоље)
 Ко беше ту у твојој ложници?

ОЛИВЕРА

Севдија, чуј ме, Гркиња Севдија.

БАЈАЗИТ

(са дна дворане)
 Буде л' Севдија, стићи ћу је ја,
 буде л' ко други, – убићу га ја.
(после мало времена враћа се Бајазит снужен и невесео)

ОЛИВЕРА

Што се помрачи сјај на лицу твом?
 да л' те упрска неверника крв? –
 У срце да л' му забодe оштар мач?

БАЈАЗИТ

(за себе)
 У срце боље да забодe мач,
 но што прободe мозак збором тим.

ОЛИВЕРА

Севдија да ли злбом, пакошћу,
 отрова речи, а речи срце ти?

БАЈАЗИТ

(за себе)
 Пакост и злоба, црне сестре те,

кад би ме данас слагале обадве,
како би тада биле милосне...
Не воли она ово страшило,
страшно јој име, а страшнији лик;
ал' како ћути дивна потвора,
па хладним муком савлађује гнев.
Кад руке не би задржао ум,
из главе би ми ова ока два
ископала кличућ радосно.
(Оливери) Ај, Бајазите, црн ти не воли лик,
већ оштар мач, већ оштар воли мач,
пољупцем би му отупила рез,
па да не дршће више народ њен.
(Извуче сабљу и баци је пред Оливеру)
Ево ти сабље, Оливера, на,
на место мене љуби сада њу,
јер ја сам сенка, она прави лик,
па љуби лик, а сенку погази.

ОЛИВЕРА

(Дохвати сабљу и даје је Бајазиту)
Па ево, нека груди снежане
целива сад пољупцем крвавим,
нек гуја та и срце попије,
са срцем врелу нек искапи крв.
Шта чекаш? Пусту отровницу ту,
гле, како жудно пружа жаоку,
ево јој груди нек их пољуби.

БАЈАЗИТ

(Замишљен, али намах весео баци сабљу)
Нек змија љуби на земљи студеној
пакост и злобу, црне сестре две,
што црним једом голубицу ту
оцрнише ко свој црни лик.

ОЛИВЕРА

О веруј, лажу што год рекоше,
лаж им црња но што им је лик.

БАЈАЗИТ

А лаж је слаба да сунце помрачи.

ОЛИВЕРА

А лаж је моћна да око помрачи,
са оком бистру да помути свест.
Но збиља, реци шта те расрди.
Приповедај ми злобину приповест.

БАЈАЗИТ

Опрости, душо, заборавих већ.

ОЛИВЕРА

Севдије само опомен' се ти,
и њеног збора сетићеш се тад.

БАЈАЗИТ

Заборавио сам већ давно Севдију,
пусти ме да јој заборавим збор.
А сада, душо, опрости срцу мом
што реч ми брзу не може задржат.

ОЛИВЕРА

Кад ум кроз срце не пропусти реч,
моћ јој је слаба – пусти безначај
издишућ падне с првим кораком.
И твоја реч је издишућ паде већ,
издахнула је, сахранимо је ми,
гроб нек јој застре црни заборав...

БАЈАЗИТ

(погледава на исток)

Грахорка Зора, гле, румени лик
Стидљиво дану спушта на груди
а за њим сунце, као златан штит,
заштитило им топли загрљај
од црног мрака што за њим посрну.
О, благо теби, Данче сјајни,

невеста твоја, грахорка Зорица
не љуби тебе љубећ другог ког.

ОЛИВЕРА

Зорица љуби цео овај свет,
а преко света Данак сјајани,
да је Зорици данак само драг,
љубила би га у својој ложници,
а свет им не би видо загрљај,
нит би се земља с цвећем мирисним,
с травицом меком и шумом зеленом
ни њином топлом пољубу грејала.

БАЈАЗИТ

Онда је Данак бедан надничар:
од јутра раног до мрака мрклого
посрћућ носи на плећи светило;
облаци мрачни газе му грбину,
а лице пале муње ватрене, –
за тешки напор једна надница...

ОЛИВЕРА

Па ипак Дан, тај бедни надничар
весела лика милује невесту.
Како је младо то момче вечито,
стара се земља охладила већ,
а он са сунцем подиграва, гле,
љубав му не да никад остарит;
свакога дана грахорка Зорица
пољупцем брише са лица му прах,
што крил'ма злобно стресе време на њ.
Па опет Данак није себезнао
што Зора љуби преко њега свет,
већ свету носи њен милосни дар,
да њим разгони испред себе мрак.

БАЈАЗИТ

Ал' ако Зора, та нева стидљива
не воли Данак него само свет,

а Дан сјајани, момче невино
 лукаве ђуди не види свој смер,
 већ за ружичних уста пољубац
 широког неба гази дуги пут
 носећ на плећи бремене сјајано;
 ако је тако, Оливера, чуј,
 Данак је бедни, јадни несрећник,
 а ја га желим... Рекô бих му сад,
 какав му судба доделила дар.

ОЛИВЕРА

Ал' Данак зна да Зора румена
 ко сестра мила воли овај свет,
 па брат му онда још милији њен.
 Да ли би срца имао бели Дан
 забранит Зори да брата милује?...
 Да ли би душе имао бели Дан
 гледат јој брата у самртним мукама
 како га злобно дави црни мрак?...
 О, веруј, веруј, Бајазите мој,
 издахнула би Зора часа тог,
 спалила би јој љубав врелу крв,
 а крв би мозак, мозак душу сву. (заплаче)

БАЈАЗИТ

Из црног ока што кану сузица?
 Не бој се, душо, милостив је Дан,
 па ће још више волет невесту.
 Утари сузу, твој те моли Дан,
 утари сузу, Зорице моја ти,
 руменија, топлија још од ње.
 Данак је твој, истина, мало црн,
 ал' срце му је много чедније,
 милостивије но Дану беломе.
 И ја са тобом волим брата твог,
 а ти са братом волиш мене, је л'?

ОЛИВЕРА

О тој љубави онда не знам тек
милији ко је; братац или ти?
Без једног од вас срце би препукло.
(гледа на исток)

Гле, како зора руком ружичном
беломе Дану маше: – „Срећан пут!“ –
па стидно скупља скуте танане,
на запад хита својој ложници,
да Дану стере меку постељу.
А Данак кад јој сунце донесе
причаће јој шта виде на земљи.
Да ли ће видети овај бели Дан
у црној тузи мили ми завичај?
Да ли ће слушат покајно подушје,
несрећан народ што својим борцима
за покој душе држи, побожан?

БАЈАЗИТ

А како име носи овај Дан?

ОЛИВЕРА

Јутрос му зора тепа Видов–дан.

БАЈАЗИТ

Како те мрзим, Видов–данче сад
јер ти два оца виде мртва нам.

ОЛИВЕРА

Крај твога оца кличаше победа,
а крај Лазара плакаше слобода.

БАЈАЗИТ

Крива је судба што тако досуди,
ал' страшна беше за цара обадва;
за мене, душо, још страшнија, знај.
Не збори више о црном дану том,
два царска гроба нек мирно векују.

ОЛИВЕРА

У једном гробу, кад падне црни мрак,
посечен цар, тај бедни мученик,
ноктима гребе земљу над собом,
па кроз ноћ јури кд вечни прогнаник
гласом храпавим тражећ свуда кћер
и јутрос рано пре ране зорице
уморан паде пред моју постелу.

БАЈАЗИТ

А шта ти рече? Да л' нас прокле он?

ОЛИВЕРА

На колени је, грлећи ми стас,
молио мене да тебе преклињем,
да му олакшаш црну земљицу.

БАЈАЗИТ

Олакшаћу му, олакшаћу, знај.

ОЛИВЕРА

Небеској души прохтело се сад
да тело чува задужбина му
Равница од бела мрамора,
и црква да му поје над гробом,
слободан народ да целива крст
свог мртвог кнеза, свеца мученог. —
Мртвацу жеље не крати последње,
вечну и црну откуј тамницу,
да му се душа смири у гробу.

БАЈАЗИТ

Отковаћу му црну тамницу,
и вечног сужња пустити из гроба,
па нек борави тело вечни сан
где му и душа над народом бди.
Косовском робљу на црној тамници
гвоздена врата отворићу сам,

за свецем нека иду слободни,
кô сјајна пратња кнезу, оцу твом.
Оливера!... О, моја Зорице,
зар и твој Дан, и твој црни Дан
не воли с тобом оца, брата твог?...

ОЛИВЕРА

О Бајазите, Бајазите мој,
како си сада велики, милостив,
кô Бог и див, и мио и свет,
мржња се смрачи, утрну задњи плам,
а љубав расте ко зраци сунчани
који за тренут сав загрле свет.
О, Бајазите, Бајазите мој!...
Више си мој но што си божији,
са смрћу бих се за те борила, –
а љубав смрт би победила, знај.
(Прилази с Бајазитом икони)
О, Богородице, мајко божија,
сиђи са златне, свете иконе,
да нас кô мајка благословиш сад.

*(Обоје клекну. Појављује се Јелена, у левој руци носи
кољиво са запаљеном свећом, у другој о сребрном ланцу
виси кадионица са мирисном измирном)*

ТРЕЋА КЊИГА

*Сјајна дворана у сарају;
чује се тиха музика. Полазак у бој на Никополџе.*

БАЈАЗИТ, ОЛИВЕРА И ТУРЕХАН-БЕГ.

ОЛИВЕРА

(Припасујући сабљу Бајазиту)
Послушај, сабљо, господара свог,
лака му буди у руци јуначкој,
а душманима од змије страшнија,
победа нек те бојем проноси,
а слава нек се тобом поноси!

БАЈАЗИТ

(гледајући кроз прозор)
Оливера, погледај само, гле,
оваку војску виде л' још кад свет?
Све јунак дичан, моћан, поносан,
а под јунаком игра бесни хат,
арапска врела планула је крв...
Та небо кад би пукло плаветно,
са зрачне да се сруше висине,

оштра би копља задржала свод;
ил' кад би олуј хуком помамним
пренуо из сна љуте громове,
оштре би сабље заглушиле јек.
Хај! Јаничари, здраво да сте ми!
Од вас ће скоро задрхтати свет,
хладан ћу Дунав с вама прегазит,
душманску земљу копитом изорат,
и свуд посејат страх и врелу крв;
сред Риму хата свог ћу назобат
у цркви сјајној Петра светога,
повезане ћу догнат царице,
по њима дивна да газиш поносно
ступајућ тихо сјајном простолу.

ОЛИВЕРА

(додаје му штит)

Нек те јунака штити овај штит!
Копља на њему саломила врх,
а оштре сабље отупиле рез,
преда њ нека се сурва хладна смрт,
ако л' на тебе злобно насрне!

БАЈАЗИТ

О црној смрти не говори сад,
тај живи костур, бака слабачка,
кашљуцајућ што клеца земљом том,
далеко бежи испред пута ми...

(Обазре се прозору)

Ено, из града дичан братац твој
изводи војску оклопнике све,
под калпаком, гле, како око сја,
јуначки плам му зажарио лик,
победа сјајна ко да се смеши на њ.
Кад гледам њега, видим Милоша...
О здраво да сте, српски витези!
Јуначка вера нека вам буде штит,
а после боја круна Жигмунда
заблестаће на глави Стефана.

ОЛИВЕРА

Свевишњи творче, браћу штити ми!
 Муњом сажежи руку душману,
 кад оштро копље на њих устреми!
 Чувај нам, Боже, наду последњу,
 врати их здраве, живе из боја,
 да им сестрица венце оплете.

КНЕЗ БОГОЈЕ

(с поља)

Унуче мој, је л' српска војска то?
 Лазарев син јаше ли испред ње?
 да ли се вије крсташ барјак наш?...
 Јест, српска је војска, српски витези
 не видим лица, ал' осећам дах,
 мирише нешто на свети босиљак.
 Станите, децо, коња ми дајте сад
 почујте старца кнеза Богоја;
 ако ли данас глас му чујете,
 чуо вас Господ и сви анђели!
(чује се жагор)

Ослепило му око старачко,
 али се стара подмладила крв,
 а крв би хтела клетву косовску
 са седе главе једном вргнути...
 Коња ми дајте, ма и он био слеп, –
 станите, браћо, ил' ће срце стат;
 коња ми дајте, сабљу имам ја...
 Зар нико, нико не чу Богоја. –
 Унуче мој, моли их сада ти,
 кад седом старцу вапај не чују,
 ти ћеш их, можда, млађан умолит,
 па ће нас оба у бој повести,
 душманском крвцом да клетву перемо.

СТЕФАН

(из даљине)

Врати се натрагм дична старино,
 за слепа старца није крвав бој,

а за унука још је тежак мач.
Врати се натраг, друже Лазарев!...

КНЕЗ БОГОЈЕ

Коња ми дајте, ево живот за њ,
јер злата немам да га купим њим.
Унуче мој, је л' близу војска још,
не чујем више, оде л' далеко?
Потеци са мнош да је стигнемо,
смиловаће се на слепог просјака.

ОЛИВЕРА

Сиромах старац!...
Турехан-беже, ко је старац тај?

ТУРЕХАН-БЕГ

Чуо сам да га зову Богојем,
а он додаје поред тога кнез.
Рухо му старо, подерано већ,
а на сабљи му рђа давно спи,
ал' он се и сад дичи сабљом том,
поклонио му, вели, српски цар
Понекад стане причат несвесно
мутнога ума неразумљив збор,
па стару сабљу дуго љуби тад.
Људи га гледе, па се ражале,
на црну судбу луде несретне,
и аспре деле да се прихрани.

ОЛИВЕРА

А зар је луд тај стари српски кнез?

ТУРЕХАН-БЕГ

Помиње неку клетву кнежеву,
Косово поље и на њему бој,
и у том болу страшно јаукне,
ко да му жиле телом прскаше,
а старе косати у прах скрхаше.

ОЛИВЕРА

О јадни, јадни српски витеже!

БАЈАЗИТ

Под златним седлом, гле, игра ми хат,
и оком тражи господара свог.
Мој верни друже, стани, ево ме.
Оливера (*ухвати је за руку*), у крвав идем бој,
а из крви ћу изнет живот свој,
и са животом славу, победу,
па кад се вратим крвљу попрскан,
победну главу окити лавором,
а туђу крв ћеш опрат пољубом.

ОЛИВЕРА

Нека те штити и мој и твој Бог!

БАЈАЗИТ

(*дохватив јој крстић о врату*)
А место мене нек над тобом бди
знамење ово Христа распетог!...
Невера ли ти душу отрује,
па моје име ногом погазиш,
погазио те и Алах и Бог!

ОЛИВЕРА

Име ћу твоје пред крстом спомињат!...

БАЈАЗИТ

И ја ћу твоје спомињати, знај,
уз Алахово у боју крваву!... (*одлази*)

ОЛИВЕРА

(*сама*)
Нека ти срећа показује пут,
нек те победа дому поврати. –
Оваквог дива нема више свет,
Обилић само био би му друг.

О, Бајазите срећан ти, срећан пут!
(полази натраг према богородичиној икони, седа на со-
фу замишљена)

Даље од мене, црне мисли сад.
 О, не дај, Боже, да наслуте смрт!...
 Ал' ако судба већ изрече суд,
 и смрт већ шири хладан загрљај,
 па мене пита ког ће загрлит?
 Бајазита ил младог Стефана?
 Какав бих савет могла дати тад:
 Бајазита ил брата рођеног?...
 Са Бајазитом умро би Стефан млад,
 а са Стефаном дични Бајазит,
 без једног од њих умрла бих ја.
 О, смрти хладна, промени боље пут,
 па ходи амо, мене загрли,
 а њима само живот поклони.

(прилази икони)

О, Богородице, чуј ми молитву,
 милошћу својом штити обадва.

(На пољу се чује жагор. Турехан–бег излази на задња
врата)

КНЕЗ БОГОЈЕ

(споља)

Чуо сам овде, под овом стрејицом
 да гладна шева цвркуће жалосно.
 О, пустите ме, носим јој мрвице.

СТРАЖАР

(с поља)

Натраг, лудаче куд си нагò, куд?

КНЕЗ БОГОЈЕ

(с поља)

Пустите ме, носим јој мрвице,
 а место мрва злата добићу,
 на лицу ћу ти позлатити гар,
 да те не позна ни Мухамед сам.

ТУРЕХАН–БЕГ

Конопце амо, луду вежите,
а бичем бесну утишајте ђуд.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Језик завезо, страшно страшило!
ил' ћу ти сабљом расут мозак блед.

II

ОЛИВЕРА, ЈЕЛЕНА
ЈЕЛЕНА

(улети узбуђена)

Похитајмо амо, брже, брже сад,
јер сваки тренут грех нам доноси.

(одводи је прозору)

Ено немоћног кнеза Богоја,
заштити га, Лазарев је друг. –

ОЛИВЕРА

Доле мачеве заповедам ја,
кроз моја уста збори Бајазит.

ТУРЕХАН–БЕГ

Сабљу ми ову Бајазит дарова,
његова реч је одузеће тек.
(чује се звука сабаља)

III

Нагло се отварају врата; слепи кнез Богоје улази позадице са голом сабљом, којом овог маха пред вратима прободје Турехан–бега.

КНЕЗ БОГОЈЕ, МИЛОШ ХУСЕЈИЊ–БЕГ, ЕВНУСИ И
ПРЕЂАШЊИ

КНЕЗ БОГОЈЕ

Ха, вечно му језик, слепац, завезах,
па нека муца црној земљи сад,

како завезат хтеде конопцем
Богоја старог, кнеза Богоја,
с царем Душаном што бијаше бој,
са светим кнезом што је другово,
па се љубио и грлио с њим...
Ниткове један, смејд си се ти
овоме руву издераном мом,
а лудошћу си бол ми крстио;
ал' лудак слепи светити се зна. –
Да ми је да те видим, нађем сад,
(боде сабљом по земљи)
па с тобом чудо да могу створити,
из мртвих да те опет подигнем,
још једном да те само убијем.

ОЛИВЕРА

Хусејин–беже, приђи амо ти,
у харему ћеш главни евнух бит;
ал' само мудро слушај заповест,
да црни овај не заслужиш дар.
(показује на мртва Турехан–бега)
Запамти добро: ја нисам робиња,
кнежева кћи сам, сестра деспота,
а харем слаб је да ме окује.

ХУСЕЈИН–БЕГ

Светиња биће светла заповест.

ОЛИВЕРА

Турехан бега закопајте сад,
достојну казну подари му Бог.
Зар крвав мач на слепца подиже?
Зар старог кнеза, дику рода мог
у свом бесу лудом назва он? –
Кад би му знали дела јуначка,
ижљубили би ту руку старачку.
Мислите л' ви, људи ниједни,
у харем да је дошд стари кнез,

да ашикује с младим булама. –
 Ашиковале змије са вама!...
 Чуј, пред врати моје дворане
 копљаник црни нек копље поломи,
 не треба страже мојој верности.
(клањајући се излазе евнуси)

КНЕЗ БОГОЈЕ

Чиј је то глас? реци унуче,
 да ли то збори Лазарева кћи? –

ОЛИВЕРА

(ставши преда њ)
 Истина, кнеже, Лазарева кћи.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Познајем глас, познајем сладак глас,
 да могу само да видим лице још.
 Лазарев лик у њему позно бих!
 Не видим лица, ал' осећам дах,
 ко да небески дише анђо благ...
 Сећам се добро кад дете беше ти,
 онда су ова гледала ока два,
 Турчин их није спалио ватром још,
 сећам се добро беше анђо тад,
 а ја ти тепах с оцем Лазарем
 као тичици речи слађане. –
 Наменисмо те ја и свети кнез
 Радошу мом за дивну невесту...
 Вај, судба црна досуди други крај:
 женик је мртав, жива невеста!...

ОЛИВЕРА

Зар Радош мртав?... где погибе, где?...

КНЕЗ БОГОЈЕ

О, благо њему, што је мртав већ!
 С њим је умрла клетва кнежева,

а нас двојица црну клетву ту
носићемо до смрти посрћућ.

ОЛИВЕРА

О каквој клетви збориш, кнеже, сад?

КНЕЗ БОГОЈЕ

Зар тако брзо заборави ти
како је љуто проклињао кнез:
„Ко му не дошћ на бој косовски,
„из руке семе да му не клија
„винова лоза ни жута шеница,
„и рђом капо док му ј' колена,
„нити му душу тело пустила,
„кроз кости док му трава не никне,
„а смрт када се на њ већ смилује,
„земља му кости не примила тад,
„из гроба нека вире страшила,
„проклетства да се деца сећају;
„нит им се души смиловао Бог,
„са страшног суда нек их прогони,
„и све кад нађе у вечности мир
„нек они само мраком лутају!" –
Страшном је клетвом проклињао кнез,
кад куне светац чује клетву Бог.

ОЛИВЕРА

Зар може светац проклет друга свог,
старца под славом што је клонћ већ,
у боју црна ком оседе влас?
Зар може Лазар проклет Богоја,
кад га је Душан благосиљћ сам?
Дете сам била, ал' се сећам ја,
о теби народ само певаше,
под славом твојом струне дрхтау.
Сећаш се како ј' проклињћ кнез:
„Ко ми не дошћ на бој косовски..."
А ти си био на Косову бој,

закаснио си на сам Видов–дан,
 ал' сутра зором уз унука два
 над мртвом славом секо с' душмане.
 Јунаштво то је много веће, знај,
 него уз кнеза да си био бој.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Ал' кнез је, кћери, био мртав тад,
 а жив ме није видо крај себе.

ОЛИВЕРА

Кнежева душа виде друга свог,
 па те косовски свети мученик
 благосиљао с рајских висина.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Да дивно анђо утешити зна!...
 Хвала ти, кћери на утеси тој!

ОЛИВЕРА

Ај, збиља, беше то јуначки бој:
 оседео старац уз унука два,
 крај мртве војске сече душмане!...
 Осветио си кнеза мученог,
 осветио си Обилића тим,
 осветио си мртву Славу тад!

КНЕЗ БОГОЈЕ

(планувши)

А да си вид'ла унука моја два,
 уз мене старца ко крила орловска –
 са десне Радош с лева Милош млад.
 Пред нама Турци ко класје падају,
 проли се пољем турска црна крв;
 ал' намах сабље звекнуше ужасно,
 и под сабљама паде Радош мој,
 а Милош јурну брату у помоћ;
 славно је брата осветло свог,

и ту је ране задобио две...
 Ја мишљах да су мртва обадва,
 те манух сабљом, распали се крв,
 растерах јато црних гаврана,
 секући Турке падох и ја стар...

ОЛИВЕРА

Одавно такав ја не слушах збор,
 уз гласак стари ко да чујем јек
 с гусала тужних... Причај, причај још?...

КНЕЗ БОГОЈЕ

Кад ми се старцу повратила свест,
 отворих очи, пред очима мрак, –
 ко да сам умро души беше тад,
 па се у гробу живот повраћа.
 Рукама витлах да подерем мрак,
 а мрак све већи, ко ноћ вечита.
 Клецајућ пођох, ланци звекнуше,
 ничице падох пред камени зид,
 језа ме прође. – Боже, Боже мој!
 Где су ми крила, унука моја два?
 „Радошу, Милошу!” – виках из гласа,
 а из дубине чу се слаби глас,
 појурих тамо, нађох Милоша.
 “Радошу – јецах – Радошу, где си ти?”
 Зидине хладне враћају ми јек,
 Милош заплака: „Мртав Радош је!”
 Ко да ме с неба ударио гром,
 сруши ме бол на земљу студену.
 На једном сину мисо кроз главу,
 Милоша питам, види л’ откуд зрак?
 Је л’, збиља, мрачна ‘вако тамница?...
 А Милош кроз плач једва прозбори:
 „На хладне ланце дршће слаби зрак;
 „о, тешко нама, робљу несрећном!”...
 Задрхта срце, видим: није слеп! –
 усијан мач му не сагоре вид...

И прође тако лета некол'ко,
 унук ми јавља, кад је дан ил' ноћ,
 а мени беху мрачни дан и ноћ.
 И једног дана младом унуку,
 причах о слави Обилићевој,
 а брава шкрипну, унук кликну мој:
 „Ево нам сунца, дедо, устај сад!“
 Падоше ланци, бео нас загрли дан,
 а слепац ја свога унука. –
 „Куд ћемо сад, унуче? – рекох ја, –
 „немоћан слепац што ће народу?
 „Боље нек мисли да сам погинѓ,
 „славно погинѓ уз унука два!“
 А глад када нам поче мутит свест,
 са тешким болом стари српски кнез
 просити стаде с младим унуком...
 У болу некад срце јаукне:
 Душане, Лазаре, видите ли сад
 кнеза Богоја – старог просјака? –
 А свет ме гледа, мисли да сам луд,
 и старом лудом назваше ме свуд (заплаче)

ОЛИВЕРА

Не плачи, кнеже, то те туђин зва,
 а твој те народ песмом слави још.

КНЕЗ БОГОЈЕ

...И јутрос када клецаш с унуком,
 чуо сам војску, српски говори,
 па мишљах да је тужно Косово
 покајано, освећено већ...
 Задрхта срце, душа плану сва,
 потрчах за њим, слепац немоћан,
 ал' страшна реч на земљу сурва ме:
 осветници не беху косовски,
 већ клетвеници – турски робови
 што бојак бију против Хришћана.

ОЛИВЕРА

Виде ли, кнеже, нашег Стефана?

КНЕЗ БОГОЈЕ

Из мрака само чуо сам му реч.

ОЛИВЕРА

А шта ти рече, кнеже, Стефан млад?

КНЕЗ БОГОЈЕ

Утешним збором утишћ ми бол,
и рече да си у сарају ти –
Бајазитова дивна султанка. . . (извади писмо)
А писмо ово, рече, да ти дам,
сам хтеде доћи, ал' сѐ бојџ млад,
да сузе бону не загуше реч.

ОЛИВЕРА

Дај, кнеже, писмо жељна сам га ја.
(развија писмо и чита)

КНЕЗ БОГОЈЕ

Читај га, кћери, жељан сам и ја.

ОЛИВЕРА

(чита)

„...Уморна душа жуди вечни мир,
„ближе се видим дањи последњи,
„живот се гаси, једва светлуца,
„за рана треба припремити пут,
„одакле, кћери, нема повратка.
„Ваља се праштат с овим животом,
„Лазарев често ноћу чујем глас,
„зове ме светац у тих манастир. –
„И дођох кћери до прага његова;
„ал' преко њега нећу крочити
„докле ми још ти не даш опроштај.
„Опрости мајци што те жртвова

„бездушно тако за спас народни.
 „Земаљском царству ја се приволех
 „и душу своју стара изгубих:
 „од себе младу тебе отурих
 „у канџе, можда, гладном курјаку.
 „Ти никад ниси показала бол,
 „јуначко своје срце стегла си,
 „ниједан јаук још се не оте,
 „већ се у грудма младим скамени,
 „и за тај јаук мати вапије:
 „о кћери моја дај ми опроштај!” – (*оставља писмо*)
 Анђелу, кнеже, треба л' опроштај,
 кад му је душа чиста, сјајна
 к'о сунце прво после стварања.
 Хајдемо, дедо мојој црквици,
 божијој мајци да се помолим,
 у њену лику да гледам мајчин лик.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Шта збориш, кћери, да л' ти мрче свест?
 зар црква ту где с' клања Алаху?

ОЛИВЕРА

Црквицу свету ја сам донела
 из земље наше с душом млађаном,
 и себи тад сам дала тврду реч,
 у души да је чувам скривену.
 Ал' султан хтеде срцу угодит,
 још једну цркву мени подиже,
 златом, бисером, сребром украси. —
 Хајдмо у цркву да вам причам све.
 (*сви одлазе*)

IV

СЕВДИЈА

(сама)

Севдија

(гледајући за Оливером)

Да ли би злоба с црном пакошћу

овакав призор могла измислит:

султанка млада поскакује, гле,

уз крок стидљиви млада момчета.

Поскакуј тако, Оливера, сад,

кораком сваким смрти ближе си,

а гроб ти копа моја освета. –

(спазивши писмо) И писмо ово д л' тражи освету,

уморној да јој прихвати мотику. (чита)

Да дивне речи, дивне речи те!...

Из сваке вири један оштар мач,

а још ћу сваки једом напојит

да врх им оштар буде отрован. (весело одлази)

V

ХУСЕЈИН–БЕГ И КИЗЛАР АГА

КИЗЛАР–АГА

...Ти би ми могô све то учинит.

Још када је давно дететом уграбих

на обалама цветног Лемноса,

осетих срце јаче закупа;

а када плачућ скочи у море,

пенушни вали кад је зграбише,

у болу хтеде срце препући.

Од мора бурног да је не отех,

ту бих са њоме вековао век.

Од тога је доба седам година,

а никако јој лице не видех,

два пута само чух јој негде глас. –

Хусејин–беже дао бих живот свој,

да јој још једном видим диван лик.

Ено ти широм моје ризнице,
однеси блага кол'ко хоћеш ти,
само да видим још једном Севдију.

ХУСЕЈИН-БЕГ

Али је сада не би позно ти,
диван и румен смрчио се лик,
а црног ока потамнио сјај,
са сваким дахом душа умире,
па само плаче, тужи, уздише.

КИЗЛАР-АГА

Уздише л' још ко уз њен уздисај?
Плаче ли још ко уз њен тихи плач?
Виде л' Бајазит бистре сузице,
узнама топлим брише ли им траг?

ХУСЕЈИН-БЕГ

Оливеру од када пригрли,
Бајазит цео заборави свет. –
Алаха ми, чудна је ђаурка та,
кд да мађије собом донесе.
Кад би их видо не би зна рећ:
ко је Бајазит, Оливера ко?...
Не клања више Алаху свемоћном,
са њом се моли Богу неверном.
Мухамеда је ногом згазио,
на Коран свети пљуно безбожно,
и пред ђаурском клечи иконом.

КИЗЛАР-АГА

(планувши)

Шта збориш, беже, одбеж л' ти свест,
па сад без смисла речи преплићеш.

ХУСЕЈИН-БЕГ

Лакше да те не чују зидови.

КИЗЛАР–АГА

Када би Мурат могò чути то,
хладан би костур оживео тад. –
Хусејин–беже, је л' истина то?

ХУСЕЈИН БЕГ

Истина, аго, као што је грех.

КИЗЛАР–АГА

Дајеш ли веру да ћеш чуват реч?

ХУСЕЈИН–БЕГ

Алахом, ево кунем ти се сад.

КИЗЛАР–АГА

Но слушај, беже.
Све ми се чини Мухамед мршти се,
откад Бајазит у сарај доведе
ђаурку ту. Сад ће још планут гнев,
на нас ће пасти клетва његова,
за грех султанов и нас ће казнити.
Ал' спаса има: и Јаничари сви
зловолно зборе о тој ђаурки,
њихову оку ништа с' не оте,
и они њену осећају моћ.
На север залуд очи упиру
пљачкати би хтели земље питоме,
Алаху име сабљом разносит,
а султан жеље ни да чује им...
Осветит треба безакоње то,
ђаурки клетој већ дошò је крај!...

ХУСЕЈИН–БЕГ

Умукни, ћути... Оливера!... Беж',
а тешко нама ако чу нам збор.
(Кизлар–ага брзо излази)

VI

ОЛИВЕРА, КНЕЗ БОГОЈЕ, МИЛОШ, ХУСЕЈИН-БЕГ

ОЛИВЕРА

Хусејин-беже, јеси л' био сам?
затече л' кога, кад амо дође ти?

ХУСЕЈИН-БЕГ

(уплашено)

Нико не беше осим мене ту.

ОЛИВЕРА

(разгледајући по дворани)

А писмо какво јеси л' видио ти?
нађе л' га? камо? Дај овамо, дај.

ХУСЕЈИН-БЕГ

Не нађох ништа.

ОЛИВЕРА

Нашо си, чуј ме, слаба ти је лаж,
био си овде, имаш ока два. —
Хусејин-беже, је л' ти искрен збор?
Нађе ли писмо, Алаха ти твог?

ХУСЕЈИН-БЕГ

Султанко светла, не нађох писма ја,
веруј ми сада, тако ти Христа твог!

ОЛИВЕРА

Верујем, верујем; ал', Боже, где је, где? —
Ха, она је, она, срце ми збори то,
Хусејин-беже, признај нам истину,
Алаховим сам те клела именом,
кривоклетника Алах ће казнити.
Виде ли овде Гркињу Севдију.

ХУСЕЈИН-БЕГ

Истину ако Алах милује,
онда ти велим: не видох Севдију.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Она је писмо овде нашла, знам,
јер срце моје погађа истину.
Хусејин–беже, у харем похитај, –
опрезно, мудро преврни сваки кут,
ако га нађеш нашом си срећу ти,
везир ти неће бити раван знај.
Ако утаји Севдија писмо то,
па ти не каже где га сакрила,
понеси ланце да је поплашиш,
оковану је амо доведи. (*Хусејин–бег одлази*)

ОЛИВЕРА

Кнеже Богоје, шта да чиним сад?
Прочита ли то писмо Бајазит,
његова сумња још више плануће,
па ће се наћи тисућ злобника
да дахом јаче пламен распире.
Учи ме, дедо, шта да чиним сад?

КНЕЗ БОГОЈЕ

Милосним збором увери га ти,
да мајка срце не познаје ти.

ОЛИВЕРА

Ал' он ме тако воли бескрајно,
да збору моме неће вероват.

КНЕЗ БОГОЈЕ

А ти угуши о том сваки глас.

ОЛИВЕРА

Угушила бих с једним животом. –
а то је грех, то је, кнеже, грех.
Никако, не... Тако ми Бога, не!

VII

Хусејин–бег доводи оковану Севдију.

ХУСЕЈИН–БЕГ, СЕВДИЈА И ПРЕЂ.

СЕВДИЈА

(боно)

Зашто ме хладни спутасте ланци сад,
 кад ми је давно туга студена,
 и крв и срце и срж следила.
 Шта има сада живог у мени?
 Срце умрло, душа клонула,
 и сваким дахом тихо нестаје
 Мртва сам, слаба, од сени слабија,
 па шта ти скривих, да ме мучиш сад,
 духни не мене пашћу на земљу.

ОЛИВЕРА

(за себе) Она је, она, срце ми говори. –
 Како ћу сада удесити збор?
 Да л' да је молим, да је преклињем?...
 Севдијо, чуј ме, ја писмо изгубих,
 а ти га нађе, врати ми га, дај.

СЕВДИЈА

Не нађох писма, рекох већ једном,
 чим да се кунем да ми верујеш?

ОЛИВЕРА

Не кун' се ничим; писмо, писмо дај,
 ил' ће те везат за тај хладни стуб,
 па ће те шибат бишем плетеним
 док тајну твоју не разбију њим.

СЕВДИЈА

Хоћеш ли после мени вероват?

ОЛИВЕРА

Ни онда, никад, нећу вероват;
 бацићу те у црну тамницу,
 јакрепи да ти тајну испишу...
 (благо) О не, не, не веруј гневу мом,
 срце ми није тако свирепо. –

Севдијо, чуј ме, не претим ти ја,
 ево ти молим (клекне) кô Бога молим те,
 смилуј се на ме, врати ми писмо то.

СЕВДИЈА

Што нисам светац ил' пророк божији,
 из праха писмо да ти створим сад.

ОЛИВЕРА

Хусејин-беже, завеж' је за стуб,
 и тамничаре црне доведи,
 са копљем нека крај ње сву ноћ бде.
 До зоре ако писмо не преда
 Кизлару-аги поручи заповест
 у тамници нек спреми за њу стан; –
 (прилази и тихо Хусејин-бегу)
 ал' да јој живот само сачува.
 (Хусејин-бег одлази)

СЕВДИЈА

Оливера, имаш ли срца ти?
 Не мучи ме да те не кунем.
 Ако си жељна видет мртву ме,
 причекај смрт је ево близу већ,
 још данак, два, издахнућу ја...
 Ал' исте судбе ми смо обадве:
 нејаке, слабе; нашом лепотом
 игра се само страст и дивља ђуд.
 Оливера, друго, сестрице,
 вапају моме зар нема милости?
 Одвежи ме, привезаће ме смрт.

ОЛИВЕРА

(Кнезу Богоју)
 Писак ми њен кроз срце продире,
 заплакала бих са њом и ја сад.
 Хајдемо, кнеже, сузе навиру.
 (одлазе)

СЕВДИЈА

(сама)

Узалуд ти се, Боже мољах ја,
 никад ми ниси примѐ молитве;
 сад паклу пружам руке склопљене:
 о, црни врази, моји богови,
 не дајте са мном да умре освета,
 ја хоћу живет, мио ми је свет,
 повратите ми Бајазита ви
 да грлим, љубим једну годину,
 а ја вам душу дајем вечито.

VIII

КИЗЛАР–АГА, ХУСЕЈИН–БЕГ И СЕВДИЈА.

КИЗЛАР–АГА (*Хусејин–бегу*)

...И Алах ево дође у помоћ,
 да нам помогне остварити смер...
 То писмо мора бити значајно,
 кад тол'ко трага за њим ђаурка. –
 Знај, од сада моја биће Севдија,
 украшћу је из мрачне тамнице,
 крадом одвести у скривен ми дом,
 нико је тамо неће наћи, не;
 а ти ћеш сутра рећи ђаурки,
 да је у бесном гневу погубих.
 Ал' само мудро удеси разговор
 кроз речи да ти се не провиди лаж.
(прилази Севдији)

СЕВДИЈА

Зар живиш јоште, црни гавране,
 нада мном мртвом да га гракнеш још једном. –

КИЗЛАР–АГА

Над срећом твојом да кликнем још једном.
 Не бој се мене, не бој, Севдијо,
 из срца мога пре ће линут крв,

но што ћу пустит близу тебе смрт.
Ја мрзим, мрзим Оливеру знај,
заповест њену нећу испунит.
Одвешћу те, Севдијо, у свој дом,
ту ћемо хладне сковат ланце јој
и коноп спрести за танка вешала...

СЕВДИЈА

Гле, црни врази чуше молитву.
Хвала вам, хвала моји богови!

КИЗЛАР–АГА

Осилила се отровница та,
светиње наше вргла под ноге,
помрачила Бајазиту вид,
и он се клања богу ђаурском;
ал' над вернима Алах вазда бди,
у смеру ће нам бити савезник...
О томе већ сам страшном покору
међ јаничаре расô црни глас,
а он кô живи пламен јури свуд,
са сваким кроком све је црњи гар;
а кад кроз народ свуд пројури плам,
плануће ватра – море пламено –
у њему смрт ће Оливера наћ
и султана ће са њом прогутат. –
Севдијо, хајде да пиримо плам.

ЧЕТВРТА КЊИГА

I

*Оливерина дворана; пред иконом богородице гори
кандило.*

*Споља се допире громогласна вика побуњеника, чује
се по који пут: „да је растргнемо, да је растргнемо!“*

БАЈАЗИТ

(с поља)

Зар ме здравите таквим поздравом
кад ме на крил'ма слава доноси.

ПРВИ ГЛАС

(с поља)

Растргнимо је, Алах жели то,
ђаурску црну погазимо крв,
кд што погази она Коран наш.
Ти ниси султан, чуј Алахов глас,
да му не чујеш страшне срџбе јек,
на твоје место Мусу подиже
Мухамед свилен турбан зави му.

БАЈАЗИТ

(с поља)

Пакосног гнева утишајте глас,
ил' ћу вас сабљом онемети све.

Са пута беж'те, бедни подлаци,
бесног ћу коња по вама проиграјте.

ДРУГИ ГЛАС

(с поља)

Удавићемо с тобом коња твог,
Алах ће с неба помоћи нам, знај,
јер твој му грех ноктима поганим
испод престола небо изгреба.

БАЈАЗИТ

(с поља)

Подлост ти душу изгребала сву,
пудљивче, стани, да ти сабљом сад
греботину на души изгладим.

(беснило и вика све јаче настаје)

Отварају се врата, улети Бајазит са штитом и голом сабљом.

БАЈАЗИТ

Оливера, Оливера, ај,
јеси ли жива, мртва, где си, где?
Или јој врелу већ расуше крв?
Неверници, проклети да сте сви!
(полети напоље са голом сабљом)
Мртву л' је нађем међу вама сад,
осветићу јој крви сваку кап.

II

На вратима се појављује Севдија.

СЕВДИЈА

Не јури амо на голе мачеве,
јер смрт те чека, бежи од ње, беж'!

БАЈАЗИТ

Не збор' о смрти, је л' жива она још?
Оливера, Севдијо, где је, где?

СЕВДИЈА

За главу твоју ти се брини сад.
Бајазите, ја једва доспех ту...
Можеш се спасти, касно није још.
Побунили се јаничари сви...
Побунио их Кизлар ага, знај.

БАЈАЗИТ

Је л' жива, реци, Оливера још?

СЕВДИЈА

За тебе жива не беше никада.

БАЈАЗИТ

Не загонетај, већ брже реци ми:
жива?... ил' мртва?...

СЕВДИЈА

Жива је још.

БАЈАЗИТ

Жива је још, а где је, Севдијо?

СЕВДИЈА

Алах ће знати то.
По цветној башти можда скакуће
уз стас танани младог момчета,
или у сенци ђула мирисног
слушају срца брзи откуцај,
па се заједно смеју с кикотом
гаврану црном што гракћућ одлете
на разбојиште, да с' крви напоји.

БАЈАЗИТ

Севдијо, како, како збориш то,
да ли се шалиш својим животом?

СЕВДИЈА

...Или му дивна Оливера сад
на руку младу прислонила струк,

а он јој косу замрсио сву,
па страсно љуби црна ока два,
и шапће нежно речи слађане,
а тај јој шапат помутио свест,
па сад не чује твој храпави глас.

БАЈАЗИТ

Невиност чедну не клеветај ти,
јер ће ти реч на сабљи издахнут...
Севдијо, чуј, Богом те преклињем,
тако ти наше топле љубави:
је л' ти истинит, је л' истинит збор?
Полудећу, смилуј се, Севдијо!

СЕВДИЈА

Зар моме збору не верујеш ти?

БАЈАЗИТ

Верујем, верујем, вероваћу све
кажи да сунце сјајно потамне,
совама пустим гнездо да постаде,
отуд излећу носећ свету мрак;
свакој ти речи вероваћу сад...
Севдијо, Севдијо, што си умукла?
реци ми где су, да их нађем ја? –
Турехан–беже, где си кукавче,
зар над харемом тако сада бдиш?

СЕВДИЈА

Узалуд вичеш не чује ти глас.

БАЈАЗИТ

Реци ми где се уља прикрила?

СЕВДИЈА

Ископај земљу, ту борави сад.

БАЈАЗИТ

У гробу зар? Ко ископа гроб?
Да л' смрт суђена или оштар мач?

СЕВДИЈА

Пред вратима га харемским убише.

БАЈАЗИТ

А ко га уби? Што не збориш све?
И нем би сада, гледајућ ми бол,
зборио више, више него ти.

СЕВДИЈА

Уби га мачем неки српски кнез,
само да прође кроз врата харемска.

БАЈАЗИТ

А Оливера шта учини тад?

СЕВДИЈА

Оливера их оба загрли,
а седом старцу целива десницу.

БАЈАЗИТ

Зар се не нађе нигде оштар мач,
неверници да срце прободу,
позлатио бих на мачу њену крв,
бисером бих му окитио мач,
посветио би му Алах десницу.
(побуњеницима) Не урлајте, гладни курјаци,
срце ћу своје из груди ишчупат,
па њиме да вам сву заситим глад. —
Бајазите, је си л' Бајазит ти?
Ха, ха, ха... јадни, јадни Бајазит!
Победио на земљи цео свет,
а погазио тисућ робова,
а њега газии слаба жена зар? —
Па зар је ово главом Бајазит?
Никако, не, ја нисам Бајазит,
од слабе жене, слабији сам сад,
а жени што ће сабља, што ће штит?
(баца их на земљу)

Преслицу амо и танко вретено
из вуне конач да извлачим мек.

СЕВДИЈА

Онда ће она твој прихватит мач,
и зверску жеђцу утолити њим,
крвљу ће нашом харем обојит,
а зидове ће сликам' крвавим
нашарат злобно за сва времена,
потомство да јој спомен очува.
Султане моћни, зар не видиш још,
потвора та, та црна ђаурка
игра се твојом страшћу пламеном,
куд она пири, лиже пламен ту.

БАЈАЗИТ

Не збори даље, страшно слутим ја.
Злураде душе познајем ти глас,
пакосни језик намешта реч по реч. –
Неверници амо те послаше,
да злобним збором помутиш ми свест,
док они чедно јагње растргну;
а после кад ме свлада тежак бол,
срушићете харемске зидове,
убићете ме крај мог престола...
Ха, неверници, познајем вам смер.
Знај, сабља ова није тупа још,
а срце ово није мртво још,
па видиш ову сабљу, Севдијо,
она те пита: је л' истинит збор?

СЕВДИЈА

Веруј, ми веруј, ја зборим истину;
Оливера је дивна, прекрасна,
(*благо*) на њу је небо сву чар излило,
ни сам је анђџ не би био друг,
те није чудо што ти смрачи вид.
Ал' веруј, веруј, ја зборим истину:

Оливера за другим уздише:
 кад сама буде често уздагне,
 још чешће плаче испод иконе,
 и уз молитву тихо шапуће
 не твоје име, већ друго нечије.
 Султане моћни, ти учини грех,
 из загрљаја, силан, отрже
 невесту дивну младу ђауру,
 и он сад плачућ тебе проклиње...
 Несрећан ђаур, ал' опет пресрећан! –
 Но слушај даље. Ја с њом заплачем,
 кад она цвили испред иконе;
 ај, да је видиш, Бајазите, тад
 како је светост с лица трепери,
 бескрајни бол јој ти би схватио,
 смилово би се на ту сироту. –
 За спас народа од мача твојега
 она млађана срце жртвова...
 Што дршћеш сад? Зар сумњаш збору мом?
 И мати од ње тражи опроштај.
 (*предаје му писмо*) Султане ево, ја те преклињем
 не срди се на њу, та анђо није крив
 што тражећ небо земљом залута.

БАЈАЗИТ

(*прочита писмо*)

Истина зар? Страшна истина!

СЕВДИЈА

Утишај гнев, султане свемоћни.
 Можда је дошб и тај српски кнез
 с унуком својим, младим жеником,
 да тебе моле за њен опроштај.
 Реци нек дому иде певајућ.

БАЈАЗИТ

Кукавац јадан, зар сам тако слеп?
 где су ти очи, а где ти је свест?

(излети напоље)

О Јаничари, децо, поносе,
искрени гнев вам ево поздрављам:
удавите је, растргните сву,
Мухамеду са њоме згреших ја,
ал' њена крвца опраће ми грех. *(враћа се)*

СЕВДИЈА

Шта учини? погуби анђела!

III

Између Кнеза Богоја и Милоша у великом страху појављује се Оливера.

ОЛИВЕРА, КНЕЗ БОГОЈЕ, МИЛОШ И ПРЕЂАШЊИ

ОЛИВЕРА

Жив си, жив си, о Боже, хвала ти!

БАЈАЗИТ

Жив сам, да, поштедила ме смрт,
душмански, оштар промаши ме мач,
жив сам, да; ал' нећеш бити ти,
из боја сам ти диван донџ дар,
по мачу смрт ти посла пољубац.

МИЛОШ

Чујеш ли, дедо, то је Бајазит.

БАЈАЗИТ

Јест, ја сам, момче, ја сам Бајазит,
а ко си ти? – ако си Обилић,
у руке мач, у руке оштар мач.
На крилима ме победа донесе,
да ти честитам вереницу сад.

ОЛИВЕРА

(клекну пред Бајазита)

Утишај гнев, кô Бога молим те,
спаси му живот, у корице мач.

БАЈАЗИТ

Благослов тражиш, тражиш благослов?
(одгурне је)

ОЛИВЕРА

(Спазивши Севдију која одлази)
Ах, Боже мој? и она ту?
Пакости њене црн је ово плод.

СЕВДИЈА

Султане чуј, и ја те преклињем,
не джи мач убићеш анђеле.

БАЈАЗИТ

У руке мач, јуначки чекај смрт;
кукавца ако отац роди те,
обесићу те врх црне провале,
нек те гаврани, свраке искљују.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Унуче мој, у руке дедин мач,
а с' мачем ћу ти дати благослов.
(даје му мач бију се Милош и Бајазит)

ОЛИВЕРА

(склопивши руке)
О Боже мој, заштити их ти,
оштре им маче на пола преломи!
(Милош пада)

БАЈАЗИТ

Молитву зар ти не саслуша Бог?
Мртав је, мртав, издахнô је већ,
па плачи сад, тако, плачи сад,
кроз сузе ће ти мој гарави лик
још црњи бити, много гаднији.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Оливера, где је унук мој? (*пипа рукама*)
Куку просјаку зар мртав, мртав већ?
(*напипа га*) Јеси ли ти. Милошу, јеси л' ти?
Милошу мој, реци ми, јеси л' ти? –
(*Пипа га по грудима и лицу*)
Твоје су токе, твој је ово лик,
(*љуби га*) у мртвој руци мој је ово мач.
О познајем те, верни друже мој! –
(*диже се и маше сабљом*)
Бајазите, изађи на мегдан,
слепац те зове, худи просијак,
немоћан старац зове те на мегдан.

ОЛИВЕРА

(*притрчавши кнезу Богоју*)
Не маши сабљом, убићеш га ти.

КНЕЗ БОГОЈЕ

Убићу га, када би дао Бог,
осветио бих мртвог унука.
Оливера, кажи ми где је, где?
поведи слепца на последњи пут;
заборављаш ли, – Лазара си кћи?

БАЈАЗИТ

(*Оливери*)
Поведи старца, покажи му пут,
издајству твоме већ је дошб крај.
Ухвати слепца, за мач ухвати,
па нађи срце прободи га ти,
па онда кликни гласом радосним,
из мртвих ће ти васкрснут вереник.

КНЕЗ БОГОЈЕ

За тренут, Боже, поврати ми вид,
само да видим мртвог унука,
(*маше сабљом*) и мачем да му сад осветим смрт,

а после нек ме вечни скрије мрак;
 јер шта ће слепац инокосан, сам,
 нашта му живот са штапом просјачким?
 Зар још да проси – поругу и срам,
 и да му плују на мач јуначки?
 зар још да слуша стари српски кнез,
 како га лудом зову с подсмехом?...
 О свети кнеже, мучениче ти,
 достигла ме је клетва косовска,
 узбунила се против мене крв,
 из тела душу гони шибалућ...
 Под тешком клетвом старац је немоћан
 као под громом срушиће се грм. (*Прободе се*)

ОЛИВЕРА

(*падне на Кнеза Богоја*)
 Зар оба мртва? и унук и дед?
 Грешница, ја сам спремила вам смрт,
 па вас домамих у њен загрљај.

КНЕЗ БОГОЈЕ

(*издишући*)
 Даље од мене, проклета грешнице
 што мачу моме не показа пут
 до дивљега срца нашег злотвора.
 Даље од мене, Туркиња си ти!
 Погазила си веру и свој род!
 (*одгурне је*) Одлази, даље! Страшан ти је дах!

БАЈАЗИТ

Слепومه старцу згрешила си, да,
 издајства црног то не прикри траг,
 већ кад се вратим из боја крвава,
 и с главе скинем венац победни,
 оружје бацим пред твоју ложницу,
 у миловању, с притворним пољубом,
 с кикотом да ми срце прободеш;
 а после када мртав будем ја,
 да ми испљунеш црни, гадан лик.

ОЛИВЕРА

На веру моју злоба је пљунула,
Бајазите, не веруј јој ти.

БАЈАЗИТ

(дичући са земље писмо)

Ал' писму овом хоћу ли вероват?
и њега злоба да ли написа?
да л' твоју матер злоба научи
како ће кћери ископати гроб?
Но, реци сад? Знаш ли му садржај?
Грешник овакав тражи опроштај;
а твоја мати згрешила је, да,
па сад се смилуј на ту грешницу!
Опрости јој што јагње невино
гладноме вуку међ зубе кржаве
немилостиво руком отури.
Опрости јој што те жртвова
за спас народни, – опрости матери;
јер тебе да им не подари Бог,
мртав би био данас народ ваш,
овако живи докле живиш ти.
Слутња је моја јасна кô дан.
Ал' народ твој, мати, браћа ти
од данас неће, неће живет знај,
у госте ћу им послат страшну смрт,
а смрт ће крвав оставити пут,
па кад се врати из тазбине тек,
мртве ће главе донет ти на дар,
па их у мрачну понес' тамницу,
злураде душе искажи им бол,
завере тамо кујте кржаве,
нико вам шапат неће чути, знај;
а после маштом створи гадан лик,
ал' нека буде гадан кô мој,
па скидај блато с влажних зидова,
презривим смехом ти се бацај на њ,
ради утехе пљуј га сваки дан.

(баци јој писмо у лице)

И писмо ово носи са собом
у мраку ће ти црна слова та
засијат опет пламом пакленим,
па читај мајци, опрости јој грех.

ОЛИВЕРА

Заглушила ми сузе сваку реч.

БАЈАЗИТ

(показује Милоша)

Још више суза мртви вереник
заслужио је од своје невесте.

ОЛИВЕРА

Чим да се кунем да ми верујеш,
шта да ти зборим да помрачим лаж.

БАЈАЗИТ

Бесомучнице, ти си пука лаж,
јер лаж узима увек лукав лик,
па мислиш да је анђо небески,
црна би крвца из срца потекла.

ОЛИВЕРА

О, кунем ти се светињом највећом
у туђем свету што ми остаде,
чуј, кунем ти се крстом очевим,
иконом светом мајке божије,
с усана мојих још не кану лаж,
а срце моје, душу моју још
невере црне засени сен.
Кунем ти се, вај, веруј клетви тој.

БАЈАЗИТ

Та не куни се лажна потворо,
светиње твоје лаж су ко и ти,
иначе би се усијо овај крст,

(дохвати је за крст о врату)
неверно би ти срце сажего,
да ти изгори с њиме невера,
с невером црном да издахнеш ти.
(откиде јој крст) Гле, како с крста лаж се церека,
разапет Христос на њему је лаж,
а лажног Бога под ноге, под ноге...
(баци и згази крст)
И он је лаж, и мати му лаж,
(удара сабљом икону)
светиње да су, црну би неверу
у прах срушили громом ватреним.

ОЛИВЕРА

Лажног си бога ногом згазио,
матер божију сабљом посеко;
још једна лаж, још једна живи лаж,
убиј и њу, ево, убиј, на.
Ако је само живу оставиш,
светиње ове што ногом погази
помутиће ми, помрачиће свест,
из гроба ће ме проклет отац мој,
на страшни суд ме неће примит Бог.
Убиј ме сад, жива ли останем,
проклетство вечно на души носићу.

БАЈАЗИТ

Онда живи, онда живи још,
и чекај смрт у мрачној тамници,
из мрака у мрак нек те гони грех.

IV

*Нагло улети Јелена с кадионицом у руци, за њом
гомила оружаних побуњеника.*

ЈЕЛЕНА

Оливера, заштити живот свој,
бунтовници расуће ти крв.

КИЗЛАР–АГА

(зграбивши Јелену)

Не кади више црном ђаволу,
ни он ти неће више чути, знај,
неверне душе лажне молитве. *(удари је сабљом)*
Окадила си црној смрти пут. *(Јелена пада)*

ЈЕЛЕНА

(издишући)

Оливера... нека те штити Бог!

ОЛИВЕРА

(паднувши на мртву Јелену)

Зар и ти, дајо? мртва, мртва, зар?...
Још само живот за мене прирасто,
заноктио се за душу слабачку,
па се не мисли никад растати.
(бунтовницима) Веро погана, куд си нагла, куд?
Хоћете л' крви, ево крви, на
са лица њоме оперите гар;
ал' црној души не опрасте, не,
ђавола црног гадни пољубац.
Ево вам крви, загасите жеђ.

КИЗЛАР–АГА

(замахну сабљом)

У крв нека јој та утоне реч.

ПОБУЊЕНИЦИ

Грешници смрт! Алах жели то.

БАЈАЗИТ

Ниједна да јој канула није кап,
неће је опрат крвца свију вас,
(дохвати Оливеру) Доле сабље, доле сабље сви,
или са мојом укрстите сад.

КИЗЛАР–АГА

(полети сабљом на Бајазита)
Алах је њојзи досудио смрт,
браниш ли је, теби ће поклонит. (боре се)

БАЈАЗИТ

Зар тебе Алах нађе, кукавче?
на земљи његов зар ти делиш дар?
(прободе га)
(побуњеницима) Доле сабље, доле сабље сви,
или му црну осветите крв.
Султан вам збори, слушајте му реч,
а он вам вели: утишајте гнев,
он ће се сада светит ђаурки.
(Оливери) Спасо сам те од смрти, видиш, ја,
а ти то ниси заслужила, не,
ал' твој је црни заслужио грех,
па нек ти крви пије кап по кап,
тамница мрачна нек ти слуша јек,
докле се оне мрачне зидине
не сруше с треском над црном невером.
(побуњеницима) А ви седлајте брзе хатове,
у тазбину ми похитајте сад,
а на сабљама понесите смрт,
запалите што више кровова,
у ноћи да вам свето буде пут...
Кад вам се сабље крви насите,
питајте ко је Стефан, ко је Вук,
у манастиру нађите Милицу,
посеците им главе неверне,
за перчин амо мени донес'те,
одавна нисам видо тазбине,

жељан сам да их мртве целивам.
(побуњеници одлазе)

ОЛИВЕРА

(пада пред ноге Бајазиту)
Бајазите! Имаш ли душе ти?...
Ил' ти је душа из тела побегла,
а место ње се уселио враг.
Смилуј се, смилуј?

СЕВДИЈА

Смилуј, смилуј, и ја вапијем.

БАЈАЗИТ

Не збор'те више, побеснеће враг.

ОЛИВЕРА

Султане дични, не веруј пакости,
ево ти грлим ноге преклињућ:
вај, отвори ми земљу пода мног,
отворићеш ми Очев загрљај...
Што ја да живим поврх гробља им?
из земље да им слушам клетву зар?
О Бајазите, ако си мало жив,
Убиј ме, твој ћу благословит мач.

БАЈАЗИТ

Умро је, умро, умро Бајазит,
а ово није он, ово је црни враг.
Јест, црни враг. Погледај страشان лик,
на глави рога, ево ничу два.
Јест, враг, али тај црни враг
на земљи ће ти пакџ отворит,
ал' црњи него што те чека још...
(вуче Оливеру за собом)
У тамницу, у пакџ црни хајд!

V

ХАРЕМ. ОДАЛИСКЕ. НОЋ

ПЕСМА ХАРЕМСКА

Из град' у град Зариф иде,

у сâз бије,

сузе лије,

цвили песма тише, тише,

час јаукне па уздише:

„Где си, Зехра, татли кумри,

Дилбер–алмаза!¹

*(Тугом убијен улази Бајазит и седне на софу, суморно
оборио главу на руку)*

БАЈАЗИТ

(за себе)

Оливера!...

Оли вера, оли си невера?

ПЕСМА ХАРЕМСКА

Оседео Зариф јадан,

па сад проси,

а по коси

пепџ сипа па све плаче,

плачућ уз сâз бије јаче,

рука клону, он издахну:

„Дилбер–алмаза!“...

БАЈАЗИТ

(гледајући кроз прозор у мрак)

Како је пусто, мрачно, мртво све:

кџ да је земљом умро цео свет,

тисуће душа у једну слиле се,

у један ковчег легџ цео свет;

а над главом му месец ужежен

---

1 Бисере

кô воштаница с дахом последњим...
 Спровод се креће, струји ветар тих,
 опело пева свету покојном. –
 Вај!... Ти ћеш, свете, опет васкрснут,
 пољупцем Зора покров ће раздерат,
 а бео лик уз Зорин осмејак
 синуће опет у зраку сунчаном...
 А моја Зора умрла, умрла,
 никад се неће на ме насмејат,
 кроз осмејак да сине црн ми лик.
 (Суморно и боно гледа у мрак, и махне руком на султаније које све сем Севдије, одлазе)

СЕВДИЈА

(прилазећи Бајазиту)

Зар сјај харемски не мами поглед твој?
 Шта мути сада у души ти мир?
 Оливера ти црном невером
 не гребе срце већ тамнички зид,
 а из камена змије, јакрепи
 неверне душе слушају јој збор,
 па кад умукне на усни јој реч,
 онда ће пити крви кап по кап.

БАЈАЗИТ

(за се)

Зар да испију црна ока два,
 румене усне и бели јој лик!

СЕВДИЈА

...А смрт из мрака очним јамама
 радосно гледа оковани плен,
 па кад тамница, змије, јакрепи
 испију крв, из костију срж,
 онда ће она крвавим ноктима
 с ребара сухих срце ишчупат.
 А кад издахне, – ти тако нареди, –
 да дугу косу размрсе јој сву

и њом обесе о натруо грм,
да је искљују црни гаврани.

БАЈАЗИТ

Не збори више. У души пакосној
црна ти злоба измишља црњу реч.
Не збори више, твој злуради збор
срце ми кида, мути крв и свест.

СЕВДИЈА

Можда је мртва у тамници већ,
издахнула је у тмини невера.

БАЈАЗИТ

Издахнула! Мртва, можда? Да!
Издахнуо анђо, вера, зар?
А враг још живи, живи, дише још,
у црном телу да душу паклену
посрћућ носи до суда страшнога?

СЕВДИЈА

...Ил' су је можда у црној тамници
јаничари у бесу растргли.

БАЈАЗИТ

Растргли, је л'? Ко ти рече то?

СЕВДИЈА

Кроз харем синоћ прође шапат тих,
побуне да је већ букнуо плам;
Оливерина само хладна крв
угасиће са пламом и њен бес,
а смрт јој само утишаће гнев,
и души твојој повратити мир...
Бајазите, сад си Бајазит мој,
мртва је мртва неверница та!...

БАЈАЗИТ

Мртва, мртва? Црна злослуто!...
Ти злобним дахом побуну распали,

ти је окова у мрачној тамници,
 пакосним збором окаља анђела,
 у телу моме ти упали крв,
 а крв сажеже срце, мозак сав,
 и у души ми остави згариште,
 згариште пусто као пакò сам,
 и у том паклу умро Бајазит,
 а измилео црни, гадни враг.
(одгурне је) Одлази, познајем те сад,
 црн ти је збор пакошћу напојен,
 а сваку реч ти злоба породи.

(Сруши је на земљу)

Ај, кад би ме са неба чуо гром,
 у руци мојој да те сажеже,
 а пакò гадан да излије јед,
 у томе једу да иструнеш сва...

Црна несрећо! црна несрећо!

(Чује се с поља вика побуњених)

Да ли је зверски већ растрже бес?

Оливера, да ли си жива још?

(Све се јаче чује вика побуњених, Бајазит прилази прозору)

Жива је, жива! Ал' сваки тренут још
 носи јој смрт. Алаху штити је ти!

Зликовци подли! Јунаци зар сте ви?

(истргне сабљу)

На слабу жену дижете сабље зар?

Кукавци јадни!

(одјури с голом сабљом)

СЕВДИЈА

Јест, несрећа сам! Црна несрећа!

Родила сам се у несрећан дан,

пољубила ме прво несрећа,

кумовала ми црна несрећа,

с црним именом даде црњи дар,

одојила ме црна несрећа,

а њено чедо – несрећа је, да!

Вај! живот је мој жива несрећа,
и пуст и мрачан као облак сам
што ветар гони небом плаветним,
свуда је сунце расплело зрачни сплет,
свуд светлост блиста, само он је црн,
у њему све је издахнуло већ,
зацарила се свуда вечна ноћ,
а у тој ноћи да блесне звезда где,
ил' слатке наде да просија зрак.
Све пусто, мртво... само живи страст.
жеже и гори, букти пламеном,
и у том пламу душа издише,
а на срце ми пада хладан гар...
Високо небо, шта ти згреших ја,
овакав живот да ми дарујеш?
Реци ми чиме да оперем грех?
Шта хоћеш да ти на жртву принесем?...
Вај! куку! куку! Нема милости!
Молих се, тужна, и дан и сву ноћ,
из суза врелих ницаху молитве,
а Бог бар једну да саслуша реч.
Па то зар Бог?...
Ха, ха, ха... то је тиранин!
Створио са мном најцрњу судбину,
а она седу ишчупала влас,
за њу ми живот привезала худ,
и с њим се игра поврх провале...
Кидај се, кидај, бедни животе,
бежи од судбе, страшне вештице,
неће те стићи, стићи те неће, знај.
(нагло одјури)

VI

БАЈАЗИТ И ОЛИВЕРА

БАЈАЗИТ

(узбуђен уводи Оливеру којој виси о левој руци раск-
инут ланац)

Црна ти злоба окува руке две,
а пакост мрачна ланце сакова,
срце јој моје беше наковањ,
јаукало је под ударцем тим,
за мало хтеде прснут наковањ.

ОЛИВЕРА

Ал' на том црном наковњу још
искова злоба један оштар мач,
а ти га даде беснилу свом
смрти на дар, и каза јој пут
преко кршева у мој завичај,
тамо да нађе браћу, матер ми,
у њиној крви да огледа ков. –
И смрт је давно докочала пут,
за собом крвав сад оставља траг,
с кржаве гозбе сад се враћа тек,
на дар ми носећ мртве главе три:
матер и браћу, Вука, Стефана,
да их ижљубим још последњи пут.
а после, после од смрти отми мач,
убиј ме, убиј, нашта ми живот тад.
Ако и тада не чујеш ми глас
овим ћу ланцем живот загрлит,
у загрљају да издахнем том.

БАЈАЗИТ

Одјездио ти у завичај већ
и гласник мој носећ заповест,
тазбину моју да заштите сву.
Не бој се, не бој, Оливера ти,
жива ти мати, жива брата два,
скоро их, скоро загрлићеш ти.
доћиће данас, сутра, кроз који дан,
а ја у сусрет њима одох сад. *(одлази)*

ОЛИВЕРА

(гледајући замишљено за њим)
Ако је гласник погрешно пут,

ил' му уморан путем падне коњ,
заповест ако са њим закасни,
посече чета народ злопаћен,
и матер моју, брата млада два...
О Боже, Боже, ти си милостив!
Сачувô си, Боже живот њин? –
Ал' ако главе пред мене баце три,
па мати, Стефан и са њима Вук
погледају ме крвавим погледом,
а из уста им цури хладна крв,
и у крви се клетва следила...
Не даље, слутњо, не шири даље лет,
ил' ће ми с тобом одлетети свест.

VII

Оковани Милица и Стефан улазе на средња врата, за њима стражари с копљима.

МИЛИЦА, СТЕФАН И ПРЕЂ.

ОЛИВЕРА

Живи су, живи, Боже, Боже мој!
(полети матери у загрљај)
О мајко, мајко!...
Брате, брате мој!... (грли их и љуби)

СТЕФАН

Нек хладни ланац уз братски загрљај
робовским јеком збори место нас,
нек прича писком наше душе бол.

ОЛИВЕРА

(тресући ланцем)
А ланац мој ће место јаука,
слушај ге, брате, запевати сад.

СТЕФАН

Ал' такву песму извија само смрт,
кроз звуку ту чује се смртни глас,

опело слушах робљу несрећном,
то народ јадан с нама умире,
дахом последњим, чуј, проклиње нас.

МИЛИЦА

И смрт је, децо, с неба божји дар,
кад нога клоне кроз живот клецајућ,
тад смрт нас прими у свој загрљај,
па нас пренесе у вечити мир.

СТЕФАН

Зар душа наша може наћи мир,
над гробом кад нам народ издахне?
Зар мртво тело неће чути јек,
кад бедно робље врх нас јаукне,
с јауком задњи кад испусти дах?

МИЛИЦА

Са првим дахом дарово је Бог
и сину своје мученички крст,
а Христос тежак свога оца дар
ношаше, децо, земљом посрћућ.
И наша судба божији је дар,
тежак и црн, удес несрећни;
ал' под теретом страшне судбине
био би грех да душа клоне нам...
Ај, децо, децо, под јадом големим
скаменило се срце у мени;
кад би му јаук исказао бол,
бескрајног неба задрхт'о би свод,
са мном би ватрен јаукнуо гром...
Сирота мајка стара, слаба већ,
измощдио је живот горак, црн,
ослепила је гледећ несрећу,
а сада чека с дахом последњим
обесне ћуди османлијски бес,
да јој посече сина, милу кћер,
својим очима да гледа њину смрт.

О децо моја... О Боже, Боже мој!
(плачући клоне на њих)

ОЛИВЕРА

Утишај, мајко, свога бола јек,
заштитиће нам живот Бајазит,
милостив је, милостив је он.

VIII

БАЈАЗИТ И ПРАШЊИ

БАЈАЗИТ

Алах вам живот сачувао, је л',
за један искрен, топли загрљај?

СТЕФАН

А у том топлом загрљају, је л'
с последњим дахом следиће се крв,
а после кад нас хладна сурова смрт,
у друштву са њом пиноваћеш пир...
Црна сотоно, страх ме није знај,
засити се, ево, испи крв,
а дивљом четом погази народ слаб,
посеци робље и попали све,
последњи суђен дошћ му је дан,
а црни ђаво нема милости.

БАЈАЗИТ

Ал' ђаво тај, тај исти ђаво црн
сачувћ је и вама живот, знај,
и руком својом задржћ је смрт.
Јест, ђаво тај, Црни ђаво тај
размрсћ би у бесу цео свет,
када би само на вас дигћ мач;
а ти би плунћ сада на мој лик
који пред вама стоји као штит.

МИЛИЦА

Султане моћни, слаба ми је реч,
 да једак збор ублажим сина свог.
 (клекне) Ево те молим на колени ја,
 заборави, опрости брзу реч,
 млађаног срца изрече је бол.

БАЈАЗИТ

Заборавићу, ево, праштам је,
 ма била црна као пакл сам,
 овде би пакл кд рај засијд.

ОЛИВЕРА

Познајеш, мајко, овај црни лик? –
 Ти писа мени да је крвав вук;
 а какво име дала би му сад?
 Да л' творац хтеде приметнути траг
 најсветијој души на земљи
 у црном телу, под црним рухом тим?
 Или под сјајем свете душе те
 као под сунцем плеплану му лик? –
 Јест, у место душе подари му Бог
 са неба плавог сунашца грудвицу.

IX

САИД–ПАША И ПРЕЂАШЊИ.

БАЈАЗИТ

Какв те гони, Саид–пашо, страх?
 Да ли ми носиш опет црну вест?

САИД–ПАША

Уморан гласник на хату брзومه
 издишућ црни донесе нам глас:
 Тамерлан хроми, цигатајски Кан
 пустоши, пљачка по Малој Азији,
 издали те неверни Селџуци,
 придружили се војсци душманској,

победи њихној показују пут.
И бесни Кан још ти прети, чуј,
да те ухвати жива у руке.

БАЈАЗИТ

Ха, тако зар, стари богаљу,
Бајазит, мислиш, није Муња још?
Знај, Слава носи још преда мном штит. —
Саид—пашо, дижи војску сву,
Алах ће послат с неба победу (*Саид—паша одлази*)
(*прилази Стефану*) Јуначе дични, доле ланац тај!
(*одводи Стефана и Милицу*)
Раскините им тешке окове,
слободну руку чека оштар мач,
а крст злаћани стару десницу.

X

*Из даљине чује се уморно дисање, иде Севдија, погну-
та напред кô да вуче неки терет, на глави јој турбан обав-
ијен венцем од сламе, о бедра јој виси стара крива сабља,
а коса јој низ леђа пала.*

СЕВДИЈА

Победила сам грдосију ту,
победила сам црни живот свој,
у прах сам, ево, сурвала га је,
на груди сам му ногом згазила,
а живот тај вио се као црв.
Ха, ха, ха, ха... јест, ти си био црв!
Опљачкала сам после роба тог,
пуну вам лађу носим плена, гле...
помозите ми извући још уз брег,
поделићемо после цео плен.

БАЈАЗИТ

Севдијо!...

ОЛИВЕРА

Сирота Севдија!...

СЕВДИЈА

(заморена одахне)

Ха, тако сад... Да дахнем само још. –

Тежак је плен, тежак је много плен
животу црном што човек опљачка.А сад мирујте, морски таласи,
ако ми лађу уграбите ви,*(маше сабљом)* исушићу вам сабљом корито...

Хоћете л' плена да делимо сад?

(прилази Оливери) Злобу и пакост теби ћу да дам,
једва их вучем, под њима клонух већ...

Даћу ти круну, и круну даћу ти

исплетену од змија отровних,

место бисера, алем камена

свакој међ зубма суза моја сја,

у свакој сузи делац живота...

ОЛИВЕРА

Сирота Севдија!...

СЕВДИЈА

Шта рече ти?...

Што се смејем, је л'?

То није лепо, ал' опрости ми.

У моме смеху зар не чујеш плач? –

(прилази Бајазиту)

А теби, реци, шта хоћеш да дам? –

Имам у лађи један царски плашт,

оплела га туга, бол и јад;

ал' ти га не дам, не дам, не дам ја,

сачуваћу га да се дичим Њим

после самрти у вечном животу.

Што гледаш тако, покри зенице,

у њима видим један срушен храм,

а крст и месец на земљи скрхани,

голом зидином лижу пламени...
О тешко теби, спалиће ти вид!...
Ко слепац ти ћеш земљом посртат,
пружаћеш руку, ал' место милости
свуд ће ти делит посмех, срамоту...
А лађа моја?...Бура је зграби зар?
Дубоко море отеће ми плен,
не дајте, амо помозите сад! (*нагло одјури*)

ОЛИВЕРА

(*полети за њом вратима*)
Сирота, јадна Севдијо, стани, чуј.
Куд оде тако! Држете је, хеј,
учиниће од себе покора.

БАЈАЗИТ

(*притрча прозору*)
Узалуд вичеш, не чује ти глас,
умрла душа у мрачном понору.
Гле, гле, ах! – са куле високе
на оштар крш се сурва сирота,
стену је крвљу обојила сву.

ОЛИВЕРА

Опрости, ми. Севдијо, опрости!

ПЕТА КЊИГА

Бојиште код Ангоре

I

ТАМЕРЛАН, УМУР-БЕГ, ЧАХДИЈА.

ТАМЕРЛАН (УМУР-БЕГУ)

Сабљу у руке, па хата јаши свог,
па брже хитај у крвави бој,
опколили су Бајазита, гле,
удавиће га у беснилу свом!
Сада пожуре, брже похитај,
однеси моје заповести глас,
да крви једна не кане му кап,
за срам му живот сачувајте црн,
јер срам га чека у свој загрљај:
у тешком ланцу, ко ништавни роб,
нека дочека смрт и вечни мир.
(*Одлази Умур-бег*)

ЧАХДИЈА

Чико, памтиш ли да је било који пут ведро небо над тобом? Душе ми, од како газим за твојим стопама никако ме није сунце огрејало. На твоја плећа наслонили су се облаци: врх главе ти видим мрак, муњу, слушам гром, а под ногама се усирила крв, труну мртваци... ха, ха, ха...

баш си ти неко чудовиште! Као да су те крвљу надојили, а окупали те прво у крвавом штиту... Је л', чико, од када си тако хром?

ТАМЕРЛАН

Такав сам се и родио.

ЧАХДИЈА

Видиш, видиш, – нисам погрешио. Слутила је природа какво ћеш ти бити чудовиште, па ти је још нејаком хтела кости поломити, али те из њених гвоздених руку избави рђави бог.

ТАМЕРЛАН

Момче, теби је до шале, а смрт се прикрада око нас.

ЧАХДИЈА

Нека се прикрада, нема ми шта покрасти... Но чико, хоћу да те научим нешто. Прво да ми кажеш бојиш ли се смрти?

ТАМЕРЛАН

Ја не знм.

ЧАХДИЈА

То значи да се бојиш; али ако хоћеш да се смрт тебе боји, учини овако како ћу ти сад рећи: раздери се колико снаге имаш, да се сва гора затресе, викни је само у помоћ, да те извуче испод тешких грехова, и знај, – неће доћи у помоћ.

ТАМЕРЛАН

А зашто, момче?

ЧАХДИЈА

Хе, хе, чико мој. Нема већег страшила за смрт од грешника. Зато грешници онајвише живе, смрт их и заборава на земљи. А кад би сав свет био грешан, смрт би се вратила натраг у – рај.

ТАМЕРЛАН

У рај? А шта би било напослетку са таквим грешним светом?

ЧАХДИЈА

Живео би дуго, врло дуго, докле не би утонуо, сав иструнуо у својим греховима. Такав ће бити крај света.

ТАМЕРЛАН

А откуд знаш то, бенатило једно?

ЧАХДИЈА

Још као дете срицао сам то из једне свете књиге. Тамо овако каже: бог је створио добро и зло, на небу да живи добро а на земљи зло; и први људи, Адам и Ева, деца божија, живели су на небу, али људи као људи, згрешише, убише и сахранише добро, те тако оста да живи само зло на свету, оно ће живети вечито, вечито, јер је јаче, моћније и од бога и од људи... Па чуј, чико, не надај се на небу никаквом добру, та оно је већ давно у гробу иструнуло... А ако ти је мило што дуже живети, товари на плећа што више грехова, теже ће те смрт понети... Ха, ха, ха... како ти титра осмех на мргодном лицу; али знај, ја сам твој господар, слагао сам те да пробудим сатану.

ТАМЕРЛАН

Кад бих ти ја слушао и памтио сваку реч, одавна бих требао наслонити се на ту твоју батину.

ЧАХДИЈА

Хе, чико, кад би се и најмањи твој грех на њу насло-нио, преломила би се, знај.

II

УМУР БЕГ И ПРЕЂАШЊИ

УМУР БЕГ

Овог је часа Бајазит заробљен,
посрће путем ко најнижи роб,

погледај за њим плаче харем сав,
хурије дивне, погле лица сјај.
Једну ћеш од њих мени поклонит.

ТАМЕРЛАН

(са високе стене)

Јунаци, добро чувајте ми плен,
у крлеци направ'те му стан.
(Умур бегу) Чији су оно оклопници, гле,
под сјајним шлемом сија бели лик.

УМУР–БЕГ

Оно је, веле, неки српски кнез,
а војска за њим српски витези.

ТАМЕРЛАН

(са стене)

Узалуд крила мори српски тић,
и заман јури сам у страшну смрт,
а грех би био да погине млад.
Све више, ено, соко шири лет,
уграбиће у лету гаврана.
Јунаци дични, чувајте ми плен,
а ја ћу мачем одбит сокола.
(Тамерлан и Умур–бег одлазе. Чује се грмљавина)

ЧАХДИЈА

Да ли се смејеш, небо пакосно?
Громогласни одјекује глас.
Голица ли те на смејање крв?
посластица зар је теби то?
Усладила ти с' Авељова крв,
па само рађаш на земљи Кајине,
те брат на брата, као дивља звер,
у место канџе диже крвав мач,
а ти се смејеш врх покора тог...

III

Уносе велику крлетку, у њој окован Бајазит, за њим одалиске с ланцима на рукама, једва се чује потмули је-цај. Спуштају крлетку, позади стражари с копљима.

ЧАХДИЈА

Где сте уловили тог црног гаврана? Што сте га тако оковали? мора бити да има орловске канџе а лавовску крв. (*прилази Бајазиту*). Јеси ли ти Муња? камо ти гром? Спали и земљу и људе, и небо што ти изриче тако страشان суд. Наругала ти се судба мој црни брате!... Камо ти скиптар, хеј, робе, чујеш, камо ти скиптар? – Кад се ти не би стидео, ја бих ти поклатио овај мој скиптар. Видиш, (*показује батину*) добио сам га на дар од једног слепца, кад је први пут угледао светлост, то је било кад је умро. Кроз цео живот ова је батина била његов скиптар, његове очи, његова утеха и највеће имање. А сад, сад сам је ја наследио. Ха, ха, ха, постао сам богат човек, имам пуну ризницу задовољства и душевног мира. Измирио сам све своје дугове, ниједној жељи, ниједној страсти не дугујем ни асприце; не бојим се зликоваца, не разбијају ми сан рђаве мисли...

АЛ-ТОГРУЛ

Свемоћни кан Тамерлан долази,
целујте, роби, црну земљу сви.

IV

Тамерлан улази са великом свитом, робље пада на земљу. Свита поседа крај једне стене, позади њега с пуним пехарима стоје пехарници.

ТАМЕРЛАН

(*Бајазиту*)

Имаш ли мрва, црни гавране? –
Надробите му нек засити глад,
а после нека гласом храпавим
гачућ проклиње своју судбину.

Ил' ти је можда тесан овај стан,
 ни гроб ти неће шири бити, знај.
 Мргодне душе што умуче реч,
 ватрена муња зар не пали гром?
 Ха, ха... угасила се Муња зар?
 и у пепелу издахнуо гром?
 ал' гракни само, гракни само сад,
 с грактањем тупим чућеш грома трес,
 муња ће спалит тучне летвице,
 растргнуће ти тешке окове,
 па онда махни крилима слободно,
 слободан бићеш... ха, ха, ха, ха. –
 Што си ми тако тужан, пријане,
 растерај мрак, нек весо сине лик.
 Хеј, робе, момче, весело, весело...
(дохвати Оливеру и доводи је пред крлетку)
 Султанке, амо, запевајте што,
(гоне робље око крлетке)
 а песма нек му с душе гони јад,
 ко што облаке тера ветар плах.

ЧАХДИЈА

У песми само не помињите реч султан, реците му да је био до сад слеп, а сад је тек прогледао. *(одлази Бајазиту)* Ој црни брате, боде ли те у очи та нова светлост? Ха,ха, кад би и мој чика *(показује батином Тамерлана)* могао прогледати, видео би крај свога срца једну страшну звер, жедну и крволочну као тигар, а гадну као хијену, још много гаднију, јест, тако гадна звер живи само у крви човечијој.

ТАМЕРЛАН

(Бајазиту) Не слушај, робе, замршен му збор,
 може ти слабу замрсити свест.
 Његове речи што дању збори ми
 често ме дижу ноћу с постеле,
 насрћу на ме као обади...
(робљу) Певајте, но, не чујете зар?
(маши се сабље) Сабља ће моја над вама запеват,

ал' тако страшно кô што пева смрт.
(*Тамерлан седне у зачеље свите*).

ПЕСМА

Под ланцима јунак пао,
јао... јао... јао!...
А лоров венац вिति
мртве Славе чело кити,
мач преломљен плаче, плаче,
и кроз сузе песму заче:
јао... јао... јао...

ТАМЕРЛАН

(*прилази харемкињама*)
Зашто вам тако песма цвили сад,
веселите се, моји робови.
Дивним ћу даром сваку дароват:
бирајте сада, јунаци, невесте.
(*Татари се отимају, харемкиње плачу*)
Чуј, Умур-беже, теби обећах (*хвата за руку Оливеру*)
најлепшу овде младу султанку;
ал' да ти, момче, ја не дадох реч,
ничим је не би измолио сад.

БЈАЗИТ

Боље да нисам ни угледô свет!
Вај! Смрти, смрти!
Оливера, чуј, чуј, зове те роб,
моли се Богу за смрт моју сад,
Алах ми више не прима молитве.

ОЛИВЕРА

О куку, куку, Бајазите мој!
Што давно стрепих испуни се сад:
оцеви мртви проклеше нас то.

УМУР-БЕГ

(*подижући пехар од људске лобање а десном руком држи Оливеру*)

Лудаче, хоћеш ли пити? Почастићу те овим пехаром. Видиш, *(подиже сабљу)* мора бити да га је у паклу саковао најцрњи враг. Што га год више љубим, све ми је овај свет мрачнији. *(пружа га Чахдији)* Пољуби га и ти, лудаче.

ЧАХДИЈА

(пољубивши лобању)

О брате мој, куд залута ти,
зар мало лута земљом овом жив.
У теби, можда, још има живота?
Да л' смрти црној тајну украде,
па тајна страшна живот васкрсну.
Ај, кад би мого тајну открити,
на земљи од стра̄ сав би умро свет.

ТАМЕРЛАН

Не мудруј, море, наздрави нам ти.

ЧАХДИЈА

И луд би морао сада мудроват.
(Татари пирују, чује се писак и јаук харемкиња)

УМУР-БЕГ

(машући се да загрли Оливеру)
Робињо дивна, љуто ожедних,
дај усне рујне да угасим жеђ...
Робињо, моју чујеш ли заповест?

ОЛИВЕРА

(отргавши се)

Нисам робиња, ја сам царска кћи,
народа дичног у мени је крв.
Нисам робиња, неверниче, чуј!
(потрча и паде пред крлетку Бајазитову)
Зар Бог нам јоште не чу молитве?
Да л' црње има на свету судбине?

БАЈАЗИТ

Бежи од мене, Оливера, беж',
кад лик ти гледам не бих хтео мрет.

Бежи од мене, збогом, збогом!... Вај!...
 Замахнућу сад тешком судбином,
 у прах ћу срушит њоме живот худ.
(удари јако главом о летвице)
 Зар тврђи живот него судбина?
(главом ударивши јаче сурва се)

ОЛИВЕРА

Бајазите, без мене оде зар?

ТАМЕРЛАН

(притрчав крлеци)
 Зар мртав већ? Има л' живота још?
 Зар страшној судби црн утече роб,
 а не стиже га, не стиже га срам?
 Хеј робе, робе, разбуди се ти!
 Животу зар ти смрт угаси плам?

ЧАХДИЈА

А на том пламу шта би хтео ти? –
 беснила свога да разгрејеш ћуд?
 Бесомучниче, смрт ти оте плен;
 кад јој се прохте и тебе ће, знај,
 и ти си њен, памти, њен си роб,
 пред њом ћеш дрхтат кд пред тобом свет,
 када ти стане грехе бројати.
 Под њеном ногом иструнућеш сав,
 од тебе биће само црни прах...
 Јест! *(показује лобању)* Човек је био то!
 на сада читај кроз очне празнине
 какав ти судба доделила крај!...
 Што дршћеш? Да ли не сагледа смрт?
 или се савест из сна пренула?
 да л' схваташ кол'ки ти почини грех?...
 Тамерлане, о куго паклена,
 море си крви земљом пролио
 да пловиш врх ње славом овенчан:
 ал' славу гледај у овој крлеци,
 а живот гледај у овој лобањи.

ТАМЕРЛАН

(маши се сабље)

Мичи с очију ту суху лобању.

ЧАХДИЈА

(показујући лобању)

Мртва се глава не боји мача твог.
 Јадниче бедни, видиш ли пркос њен?
 Из доњег света посланик је то,
 оглашава ти после смрти рат:
 тисуће, чуј, сухих костура
 насрнуће на душу грешну ти
 од тебе тражећ сваки живот свој...
 Грешниче страшни, моли опроштај!
 Грешниче црни, покај се, покај!...

ТАМЕРЛАН

Мичи с очију ту суху лобању!
 Страшно ме гледа, – изгубићу свест.
 Чахдијо, брате, смилуј ми се ти,
 мичи с очију ту суху лобању!
 Вај! куку, куку! куд да бежим сад,
 где нема смрти ал' ни живота.
(посрћући падне пред крлетку)
 Бајазите, о друже убојни,
 оседео сам са славом трчећи,
 кржаве стопе остављо сам свуд,
 ал' никад лик јој не сагледах ја,
 што ближе њојзи, она даље све,
 бацајућ путем лавор гранчице.
 Данас је стигох и сагледах лик,
 чаробно рухо на се врго враг.
 О куку мени, за ким трчах ја!...
(робљу) Не плачи робље, пођ'те дому свом,
 молитве ваше олакшаће грех.
(показујући Бајазиту)
 Још тебе кад бих могао васкрснут,
 са тобом мртвих многе тисуће,
 измолио бих с неба опроштај.

ОЛИВЕРА

Високи кане, буди милостив,
мртвога ми поклони витеза.

ТАМЕРЛАН

Кад бих му могло живот поклонит!...
(својој свити) Из крлетке изнес'те друга ми.

(износе Бајазита, око њега плаче цео харем, а
Оливера јецајући грли га)

ОЛИВЕРА

О, куку, куку, Бајазите мој!
О, куку, куку, српски роде мој!
Без тебе куд ћу, кукавица, сад?

БАЈАЗИТ

(издишући)
Оливера! Иди у ма...на...стир!...

ТАМЕРЛАН

Издахнô је! (пољуби мрвог Бајазита)
(отпасавши сабљу оставља је на земљу)
Чахдијо, хајд, у твој ме води стан,
лобања та нек буде олтар наш...

ПОГОВОР

*„ОЛИВЕРА“ ДИМИТРИЈА МИТЕ Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋА,
ЗАБОРАВЉЕНА НЕИСТОРИЈСКА ДРАМА „ИЗ СРПСКЕ
ПРОШЛОСТИ“**

Као што је познато са драмом нисмо имали пуно среће, и осим часних изузетака, у том књижевно–сценском роду нисмо се много прославили. У другој половини прошлог века, у време настанка наших првих професионалних позоришта и касније, све до пред крај столећа, поред комада с певањем и мелодраме, најпопуларнији жанр код нас је историјска драма. Седамдесетих година, поред неколико познатих драматичара, историјску, или боље речено назови–историјску драму, писали су и гимназијалци и домаћице, а то је једно време била у нас безмало масовна појава. Какве су то драме није тешко замислити. Разуме се, да су то махом биле фабулозне, неисторијске, односно антиисторијске, или квази–историјске, тачније легендарно–историјске хронике, јер таква нам је била и историја. У нас се потврђује, у неку руку, пословична изрека: „Каква историја, таква и историјска драма“. Дијалог чине развучени разговори без краја и конца, карактеризација је црно–бела и шаблонска, мотивација скоро никаква, одсуство сценске радње је општа појава и све се своди на дескриптивно, предуго и готово необавезно сентиментално пренемагање, мудровање и приповедање. Учесници ових назови драма су оштро

---

* Излагање проф. др Душана Михаиловића у МСЦ, на Научном састанку слависта у Вукове дане, 1995.

сучељени: Срби су идеализовани, храбри, племенити, верни, одани, искрени; Турци сушти ђаволи; Грци неверни; Бугари подмукли; Мађари лукави; док су Потурчењаци бедне кукавице, издајници, зликовци и лижисахани. Они су најгоре прошли и сви листом потврђују ону народну: "Потурчењак гори од Турчина". Насупрот томе српски владари су идеалне личности и безмало прави светитељи.

Истина, било је и часних изузетака и ако изузмемо наше класике: Стефана Стефановића, Стерију, Ђуру Јакшића, Лазу Костића, Драгутина Илића и још неке малобројне. – У лику Ђурђа Црнојевића, у трагедији *Јелисавета књегинја црногорска* (1864) Ђура Јакшић први пут код нас изводи на позорницу негативног владара, без ореола, али за сва његова недостојна и несрпска понашања кривицу сноси, по тада општеприхваћеном уверењу, „проклета Латинка“, тј. Јелисавета. У то време, средином шездесетих година, Матија Бан објављује трагедију *Цар Лазар*,¹ у којој легенду о највећој издаји од постанка „српског рода и колена“, најтрагичнију све до наших дана, из основа мења и брани Вука Бранковића. Није тешко замислити како је тада дочекан „наш Шекспир“, како је назван Матија Бан, аутор петнаестак, махом историјских трагедија у стиховима. Знатно касније (1888) академик Љубомир Ковачевић, са Иларионом Руварцем оснивач славне српске критичке историјске школе, публиковао је обимну студију *Вук Бранковић*, у којој је указао да нема ни једног јединог веродостојног податка о издаји. Али колико је свемоћна легенда, поготово када је у песми опевана, онајбоље се види на овом примеру. Прошло је од студије академика Ковачевића скоро једанаест деценија, прослављене су у међувремену и петстогодиш-

---

¹ По сведочењу писца драма је написана 1858, а штампана у Београду 1889. Приказана је у Београду на Нову годину (по старом календару) 1878. Међутим, драма је пре тога прво објављена у Сплиту (1866), у ствари, прештампана је из забавника *Дубровник*, који је датиран за 1867. годину.

њица и шестогодишњица косовске битке, али у нашој свести Вук Бранковић је и даље синоним проклетог издајника. Године 1875. објављена је, а седам година касније са успехом приказана историјска драма у стиховима *Кнез Милош*, прво и последње драмско дело београдског чињовника Милана М. Максимовића. За наше прилике ова драма је складна и успешна. Разуме се, кнез Милош је приказан као идеалан владар, храбар, уман, нежан, племенит, пожртвован, лафчина попут Шекспировог Хенрија V, а његов опонент, војвода Петар Молер (кога су Турци удавили у Калемегданској тврђави по налогу истог кнеза Милоша) у овој драми је представљен као властољубиви смутљивац, дволичан и циничан као Јаго. Када сам пре двадесетак година први пут прочитао ту драму и уврстио је као пример за своју будућу дисертацију о српској драми и Шекспиру, похвалио сам се једном свом старијем колеги и поверио му, мало претерујући, како сам нашао једну одличну драму у којој је историјска истина потпуно изневерена, он ме је прекинуо речима: „Колега, ја ту драму нећу да читам. Она не може да буде добра, јер је неистинита. Петар Молер није био издајник и сплеткарош!“² Овде је, дакле, историјска истина мерило квалитета. Заборављена је *licentia poetica*, заборављено је и Аристотелово златно начело „да песников задатак није да излаже оно што се истински догодило, него оно што се могло догодити, и што је могуће по законима вероватности и нужности“³, као и да „песништво по свом саставу не сме да личи на историјска дела“⁴, а за основно мерило усвојено је Дидроово естетско начело: „Лепо је само истинито...“⁵

---

2 Цитат по сећању.

3 Аристотел, *О песничкој уметности* (превео др Милош Н. Ђурић), Београд, 1982, стр. 48.

4 Исто, 78.

5 Преузето из студије *Дидро и енциклопедисти* К. Н. Державина, *Историја француске књижевности*, I (превео др Милан Кашанин), Београд, 1951, стр. 718.

Донекле сличну судбину имала је и драма *Оливера* Димитрија Мите Ј. Димитријевића, према тврђењу потомака⁶ испевана у Крагујевцу, уочи велике матуре, када је аутор имао само седамнаест и по година (1897), а објављена у Београду 1901. године. Димитријевић је рођен у Крагујевцу (1879), а преминуо је у Београду (1952). Матурирао је у родном граду, а Велику школу завршио у Београду, а правни факултет у Паризу (1904). Кратко време био је гимназијски професор и при том нагло ослабио, запањен што се ученици, мало млађи од свог професора, тако бахато и неодговорно односе према учењу и школи. По повратку из Париза постаје конзуларни службеник у Турској, Бугарској и Русији (где га затиче Октобарска револуција), а потом је из нама непознатих разлога, веома рано пензионисан, у четрдесет и четвртој години живота (1923). Димитријевић је био посланик Радикалне странке од 1920. године, а посебно се истакао говором против конкордата у Народној скупштини Краљевине Југославије (1937). Осим песама и драма Димитријевић је писао приче, економске, историјске и политичке расправе. Написао је укупно осам драма, а у београдском Народном позоришту играно је шест: *Рачуни* (1911), *Пировање* (1926), *Љубавник своје жене* (1929), један необичан и суптилан комад, *Сестра Леке капетана* (1932), велика драма у стиховима, потом *Вечити Вавилон* (1934) и *Кањош Мацедоновић* (1940). Објавио је само своју прву драму *Оливера*, а у рукопису му је остала драма *Цвијета Зузорић*, књиге о Добрици Милутиновићу и Народном позоришту на размеђи векова и обимна збирка од преко пет стотина сонета, а то је у ствари, дневник у стиховима који је писао током Другог светског рата. Занимљиво је да је на сцени Народног позоришта у Београду Димитријевић

---

6 Овом излагању у МСЦ, у суботу 2. септембра 1995. године, присуствовале су све три кћери Димитрија Мите Ј. Димитријевића: Ленка Величковић, пензионисани библиотекар Библиотеке САНУ (мајка сликара Владе Величковића), др Катарина Димитријевић, пензионисани професор Медицинског факултета и Емилија Рувидић са супругом др Рајком Рувидићем.

дебитовао као преводилац и копреводалац. Године 1909. приказана је драма *Самсон* Анри Берстена у његовом преводу са француског, а следеће године и чувена драма *Орлић* Едмона Ростана (писана за Сару Бернар), коју је Димитријевић превео, односно препевао заједно са Урошем и Светиславом Петровићем.

Сценски првенац *Оливера* посве се издваја из импозантног и заборављеног драмског опуса Мите Димитријевића. Ова драма је некако, у извесном смислу, била судбинска за аутора. До краја живота носио је надимак „Оливера“, мада већ од почетка тридесетих година скоро нико од Београђана није ни знао откуда тај надимак и како га је наш драматичар, песник и полиграф стекао.

Оливера је песничка драма у правом смислу. Испевана је махом у изванредним јампским десетерцима са цезуром после петог слога. Главна личност је несрећна кћи кнеза Лазара, по мишљењу многих, предодређена за трагичну херојину. Сима Пандуровић је сматрао да „у целој нашој историји, од најстаријих времена па све до данас, Оливера је личност која је најинтересантнија и, најсимпатичнија, чије су лепе особине, лирска природа биле потка оној (њеној) трагичној судбини...“⁷ Занимљиво је да млади драматичар Димитријевић, иначе велики поштовалац и обожаваалац Лазе Костића, није своје дело назвао ни драма ни комедија, већ „песма у пет књига“⁸. Ово је јединствена, ако не и најоригиналнија жанровска одредница не само у нашој већ и у светској историји драмске књижевности. Наш аутор је прихватио становиште хегелијанца Фишера⁹ да је драма поезија, односно песма, па је отишао и даље: драма је

---

7 С. Пандуровић, *Д. Ј. Димитријевић: ОЛИВЕРА, песма у пет књига, Покрет*, 1, 2, 30. | 1902, 33–34.

8 Д(имитрије) Ј. Димитријевић, *Оливера, песма у пет књига, Из српске прошлости*, Београд, 1901.

9 Ф. Т. Фишер: „Драма је поезија поезије, у њој су све уметности скупљене“. (*Естетика*, V, 1857). Преузето из хрестоматије Зденка Лешића, *Теорија драме кроз столећа*, II, Свјетлост, Сарајево, 1979, 457.

песма, чиновни су књиге, док делове чина и чиновна није назвао на уобичајен начин сценом или сликом, већ их је само обележио римским бројевима.

Драмски деби Димитрија Мите Ј. Димитријевића, драматичара–гимназијалца, а у време када се књига појавила великошколца и париског студента, двадесетдвогодишњака, који је пре тога објавио по часописима само прегршт песама, није остао незапажен. Стицајем околности о делу једног почетника писали су Пера С. Талетов¹⁰, већ поменути песник Сима Пандуровић¹¹ и, нико други, него и сам Павле Поповић¹². Напомињемо да је критика била не-наклоњена, преоштра па и неправедна. Пошто је драма објављена рецензенти су се према делу једног гимназијалца односили као да пред собом имају рад зрелог песника и искусног драматичара. Одушевљеног следбеника Лазе Костића прихватили су безмало као самог Лазу Костића. Лако су запазили одсуство драмске радње, мотивације и развоја карактера, бројне почетничке недоследности, клишее, позајмице, па и нелогичности, али су уочили да су стихови – поред извесног броја нескладних и помало патетичних – веома успели, а понегде толико слични звонким јамбима Лазе Костића, Ђуре Јакшића и Драгутина Илића. Млади драматичар је посебно био скоро опчињен песништвом Лазе Костића, да се неки његови стихови готово не разликују, посебно због употребе Костићевих или костичевских кованица као што су: тугопој, бесомучница, плачидруг и још неких. Осим тога Димитријевић је настојао да своје драмско песништво украси и костичевским каламбурима. Најочигледнији је, или најуспелији, када ћудљив и готово неуравнотежен Бајазит, сумњичав и љубоморан, затвара Оливеру у тамницу, а потом огорчен

10 Пера С. Талетов, *Д. Ј. Димитријевић, Оливера*, Бранково ко-ло, VII, 49–50, Сремски Карловци, 6/19. XII и 13/26. XII 1901, стубац 1574–1577. и 1606–1608.

11 С. д. (в. нап. бр. 7).

12 П. Поповић, *Главном просветном савету*, Просветни гласник, Београд, 1903, XXIV, 1, 28–30.

и суморан сам себе пита:

„Оливера!...

Оли вера, оли си невера?”

(IV, 5, 85)

И поред свега пред поменутиим критичарима налазио се, очевидно, један даровити песник и потенцијални драматичар, али они – осим стихова које је посебно похвалио Сима Пандуровић – нису то ни запазили, већ су тражили савршену поетску драму, заборављајући да је то, у нашим условима немогуће, посебно од једног почетника. Па ипак, у овој драми има, поред бриљантних стихова, и дубоко драматичних сцена. Погледајмо само почетак комада, уз напомену да то није најбољи пример. На позорници су деспот Стефан и Кнегиња Милица. Они су Бајазитово писмо, са захтевом да му доведу Оливеру, већ прочитали пред сабором, и потпуно су скрхани капитулантским односом дојучерашњих слободара и јунака, који су тиранинов ултиматум саслушали без речи утехе и немо га прихватили, не као општенародну несрећу, већ безмало као лични проблем и невољу владалачког дома. Могло би се помислити да су ови несрећници, који су преживели косовски јад, сада постали тврдокорни, неосетљиви, па и злуради. Млади драматичар је мислио да су они занемели од бола, али је могуће да уплашени у стравичној тишини, својим немим погледом горко пребацују својој царици Милици: “Ми смо за српство жртвовали своје најбоље синове на клетом Косову и ми ти више не можемо помоћи, па сада ти принеси на жртвени олтар слободе своју кћер”. Ево неколико почетних стихова. Говори млади деспот Стефан док у руци држи кобно Бајазитово писмо:

„На већу, мајко, чу ли страшан збор,

јунаци српски тако л’зборе сад?

Зар писмо ово, црни овај глас

Из бистра ока сузу не оте?

Јуначке камо снажне деснице,

са бедра оштар да потегну мач,

па да мачева звука, окршај
 црнога писма чита садржај.
 Зар тако брзо гавран угаси
 грактањем тупим сав јуначки плам?"
 (I,1, (7))

Очевидно, овако не пева онај који и „имитује“¹³, већ талентовани песник, мајстор стихотворац и драматичар који обећава.

Међутим, изненађења тек следе. Димитријевић је своју прву драму *Оливера* посветио, ништа мање, него краљици Драги Обреновић. Према сведочењу потомака учитнио је то, по савету Јована Цвијића, накнадним додавањем листа са посветом пошто је књига већ изашла из штампе, да би евентуално добио стипендију за студије у Паризу. Стипендију је заиста и добио, али је, уз многе неприлике, исте био лишен после мајског преврата (1903) и трагичног краја последњих Обреновића. По свему судећи, други разлози су неубедљиви, а неки дубљи паралелизам се тешко успоставља. Мало је вероватно да је славољубива и несрећна краљица бар делимично видела себе у лику Оливере (Милеве) Лазаревић, која се удајом жртвује за домовину.

А сада следи највеће изненађење. Наш драматичар, као што је споменуто, на насловној страни, после наслова и необичног поднаслова („песма у пет књига“), наглашава крупним слогом да је реч о драми „из наше прошлости“. Димитријевићу је, дакле, посебно стало да истакне како је *Оливера* историјска драма. Неоспорно, Милева–Оливера, књегиња Милица, Стефан Лазаревић, султан Бајазит и татарски кан Тамерлан јесу историјске личности, као што су неоспорно аутентични и неки њихови поступци: Оливерина удаја из политичких и државних разлога, Тамерланово заробљавање Бајазита и ослобођење деспота Стефана и сл. Али на опште чуђење у драми Димитрија Мите Ј. Димитријевића Оливера је страшно заљубљена у тиранина Бајазита, поробљивача њене домовине и убицу њеног оца, па му шапуће и гуче као Јулија, а окорели ратник Бајазит одговара јој нежно попут Ромеа. При првом

сусрету, на фону харемске песме, подстицај, да не кажемо препис, веронске сцене „под балконом“ (II, 2) у преводу Лазе Костића¹⁴ више је него очевидан. Очарана Оливера казује за себе:

„Бајазите! – што си Бајазит баш?
што ниси Осман, Зафир, други ко?
Сиромах да се рибар убоги,
с тобом да вучем мрежу продрту,
срцу би моме лакше било тад“.
(I, 4, 20)

А када на султаново инсистирање Оливера бојажљиво понови: „још само да ниси Бајазит?...“ (I, 4, 21), заљубљени освајач одговара Ромеовим речима:

„Зови ме друкше, другим именом,
кад га ти мрзиш, ја га мрзим већ.
О, да је само сјајна одећа,
та скинѓ бих га да га раздерем,
и да је ногом мрско изгазим,
сву прошлост с њом да згази заборав“.
(I, 4, 20–21)

Разуме се, није само ово позајмица, или реминисценција из Шекспира. Има ту одблесака и непосредних преузимања и позајмица из *Хамлета*, *Јулија Цезара*, *Ричарда III* и *Краља Лира*. Тамерланов шаљивац Чахдија понаша се као Лирова луда. Занимљиво је да у овој песничкој драми једино Чахдија и татарски војвода Умур–бег (у попису лица ословљен као Амур–бег) изражавају се и у стиховима и у прози. Код Чахдије преовлађује ово потоње, очевидно по угледу на Радоја Црногорца из Костићевог *Максима Црнојевића* и перјаника Вуја Јакшићеве *Јелисавете*. Врхунац свега чине последње речи Бајазитове које, док издише у кавезу, упућује вољеној:

„Оливера! Иди у ма...на...стир!...“
(V, 4, 108)

Осим тога, Оливерина супарница сплеткашица

¹⁴ На ово је први скренуо пажњу Пера С. Талетов. С. д. (в. нап. бр. 10), стубац 1607–1608.

Севдија, дугогодишња миљеница Бајазитова, иначе по-турчена Гркиња, луди као Офелија (IV, 10, 93–95), итд, итд.

Као што се види, у своју прву драму песник Димитријевић је посве слободно уносио бројне позајмице, тј. све оно што је сазнао, чуо или прочитао. Ове позајмице су, најчешће, непосредне и неоправдане, али се не може рећи да је због тога драма *Оливера* – коју је Јован Протић уврстио у свој преглед *Српска белетристика*¹⁵ и то на основу објављеног одломка у мостарском часопису *Зора*¹⁶ – остала запостављена, заборављена и неприказана. Није томе узрок ни преоштра критика поменути три критичара – кад су код нас позоришни људи уважавали и слушали критичаре? – већ највероватније стога што је Димитријевићева драма „из наше прошлости” посве неисторијска. Овде је млади драматичар свесно запоставио или изневерио и предање и историју, и традицију, и више од свих својих претходника потпуно се удаљио од веровања, логичних претпоставки, факата и чињеница о судбини наше Ифигеније. Занимљиво је да поменути критичари нису ово посебно истицали. Само је Пера Талетов, са не мало ироније, указао како је идеја драме тривијалност и пролазност. „Љубав је слепа. Може једна женска завоleti и најцрњег непријатеља своје отаџбине и породице своје. Ништа није трајно, па ни љубав, слава, срећа, живот”.¹⁷

Да, „ћуд је женска смијешна работа”,¹⁸ а у љубави је све могуће. Али зашто је нашем драматичару било потребно да се у мрског тиранина Бајазита тако страсно и лудо заљуби баш Оливера Лазаревић, једна Немањићка и то толико судбински и неповратно, да мезимица светог кнеза

15 Ј. Протић, *Српска белетристика у години 1900*, Нада, 1. X 1901, VII, 19, 298.

16 Одломак (III, 2) из драме *Оливера* прво је објављен у часопису „Зора”, 1901, VI, 2.

17 С. д. (в. нап. бр. 10), стубац 1575.

18 П. П. Његош, *Горски вијенац*, стих 476.

Лазара себи признаје, како – попут несуђене црногорске принцезе, Млечанке Анђелије – подједнако воли брата Стефана и Бајазита (III, 1, 53). Откуда нашем песнику таква замисао, таква смелост и дрскост да се тако ригорозно супротстави вековној традицији? – На ова питања није нико обратио пажњу, јер је младалачко Димитријевићево драмско дело и његово сценско првенче запостављено и заборављено, али прави разлог, чини се, ипак није тешко наћи. Код нашег драматичара пресудна је литерарана инспирација и потпора. Попут свог узора Лазе Костића Димитријевић је, изгледа, желео да изненади и „згране“ читаоце и будућу позоришну публику. Стога је свуда бирао јаке и прејаке ефекте не бринући се превише за њихову убедљивост и мотивацију. Међутим, уверени смо да је овде главни узор у пресудни утицај имала, поред омиљене драме *Максим Црнојевић* и славна Корнејева трагедија, или тачније, трагикомедија *Сид*, комад који је Димитријевић са одушевљењем читао у оригиналу, а касније више пута гледао и у Паризу и у Београду. Стога се песникова омиљена јунакиња Оливера и понаша као Шимена, која због љубави опрашта Родригу–Сиду чак и очево убиство.

Једном речју, Шекспир, Корнеј, Лаза Костић, Ђура Јакшић, Драгутин Илић¹⁹ и други, инспирисали су, занели, или боље рећи, опчинили су дух и биће нашег драматичара. Посебно Шекспир и Лаза Костић. Овај потоњи, по свему судећи, није имао Димитријевићеву драму у рукама. Права је штета што га млади драматичар није посетио, или му пошто је тада био у Паризу, послао драму на увид. Стога смо лишени бројних сазнања и, највероватније, драгоцених коментара, а посебно како је славни песник доживео свог песничког сабрата, који се страсно инспирише творцем *Максима Црнојевића*, упорно га следи и подржава?

---

¹⁹ У опсежном напису (в. нап. бр. 10) Пера С. Талетов не спомиње Корнеја.

Драмски деби био је донекле и судбоносан за будућег драматичара Димитрија Миту Ј. Димитријевића. Поменути приказ Сима Пандуровић је закључио оштрим речима: „Према свему изложеном, ми смо мишљења да је писац погрешио што се јављао са *Оливером*. Он српској књизи није користио а нека нам верује – ни себи”.²⁰ Због свега тога, прва књига коју је Димитријевић објавио после ове драме биле су *Приче*, штампане у Мостару (1909), пуних осам година после драме о којој је реч. То је и разлог што су његови потоњи успели и веома успели позоришни комади остали нештампани до дана данашњег.

Све у свему и поред неискуства и младалачких пропуста, лирска драма *Оливера*, дело матуранта крагујевачке гимназије Димитрија Мите Ј. Димитријевића, због својих песничких узлета има више незапажених врлина, па због своје неисторијске историчности и антиисторијске неисторичности, заслужује да као јединствен и непоновљив пример „песме у пет књига” буде споменута у историји српске и југословенске драме, а цео Димитријевићев сценски опус проучен, ревалоризован и објављен. Овај импозантни сценски опус од осам позоришних комада заузео би лепо, заслужено и угледно место и у историји драме и позоришта у земљама са богатијим драмским наслеђем од нашег.

Душан МИХАИЛОВИЋ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

ПРВО КОЛО

Књига 1

Панта Срећковић
БОЈ НА ДУБЉУ

Књига 2

Милутин Ибровац
БОЖИЈИ СУД НА МЕНДИНОМ БРДУ

Књига 3

Милорад Поповић Шапчанин
БОГОМИЛИ

Књига 4

Илија Вукићевић
ЛЕПА БУЛА

Књига 5

Живко М. Романовић
ПРОКОП

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ДРУГО КОЛО

Књига 1

Милорад Поповић Шапчанин
ДУШАН СИЛНИ

Књига 2

Милорад Поповић Шапчанин
ГОСПОЋИЦА КАО СЕЉАНКА

Књига 3

Милорад Поповић Шапчанин
ТРНОВА КРУНА

Књига 4

Мита Поповић
КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5

Светислав Ђурђевић
ЛАЖНА ИСПРАВА

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ТРЕЋЕ КОЛО

Књига 1

Мита Поповић
НАШИ СЕЉАНИ

Књига 2

Жарко Лазаревић
САМРТНА КЛЕТВА

Књига 3

Жарко Лазаревић
УГАШЕНО ОГЊИШТЕ

Књига 4

Жарко Лазаревић
КРОЗ ШИБУ

Књига 5

Тодор Пинтеровић
ЈУРМУСА И ФАТИМА

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ЧЕТВРТО КОЛО

Књига 1

Атанасије Николић
ДРАГУТИН, КРАЉ СРПСКИ

Књига 2

Јован Суботић
КРСТ И КРУНА

Књига 3

Доброслав Ружић
СТЕВАН ДЕЧАНСКИ

Књига 4

Милош Цветић
БРАЋА

Књига 5

Светозар Ђоровић
У МРАКУ

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2–2

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Мита

Оливера : песма у пет књига из српске прошлости / Мита Димитријевић. – Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 1998 (Сремска Каменица : Графоофсет). – 128 стр. ; 15 ст. – (библиотека Драмска баштина : коло 5, књ. 1)
Тираж 500. – Стр. 117–128: Поговор / Душан Михаиловић

886.1/.2.09–2

а) Димитријевић, Мита (1879–1952) – Оливера

ИД=64406028

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА
ПЕТО КОЛО

Књига 1

Мита Димитријевић
ОЛИВЕРА

Књига 2

Мита Димитријевић
ПИРОВАЊЕ

Књига 3

Мита Димитријевић
ЉУБАВНИК СВОЈЕ ЖЕНЕ

Књига 4

Мита Димитријевић
СЕСТРА ЛЕКЕ КАПЕТАНА

Књига 5

Мита Димитријевић
КАЊОШ МАЦЕДОНОВИЋ